

Zlatuše Kukánová

„Rád bych byl sloužil déle“

K odsunu německého katolického kléru z českých zemí

Myšlenka snížení počtu Němců v českých zemích se objevila po první světové válce v době vzniku samostatného státu. Její realizaci však bránily závěry versailleské konference.¹ Tuto patovou situaci nevyřešila politická vyjednávání, ale rozhodnutí evropských mocností, které dostatečně nepochopily, v čem je nadále jádro problému mezi Čechy a Němci. Pokud se ve dvacátých a na začátku třicátých let 20. století dařilo s většími či menšími úspěchy tlumit národnostní pnutí, spory mezi oběma stranami se stupňovaly za hospodářské krize a po nástupu nacismu k moci. Česko-německý problém eskaloval v roce 1938 mnichovskou dohodou a vynuceným odstoupením Sudet Německu. Dosavadní krize se prohloubila po rozpadu Československa, vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava a během několikaletého vysilujícího válečného konfliktu.

Otázkou „vyřešení“ stávajícího problému, tedy odsunu německého obyvatelstva, se prezident Edvard Beneš zabýval dlouhodobě ještě před mnichovskou konferencí. S přibývajícimi válečnými měsíci a vývojem událostí se měnil přístup k myšlence transferu.² Britská vláda doporučovala Benešovi, pro kterého se stal přesun prioritou, velkou rozvahu a obezřetnost při budoucím posuzování viny a nevin Němců.

Na konci roku 1943 se exilové vládě podařilo získat souhlas mocností (Velké Británie, USA a Sovětského svazu) s hromadným transferem německé menšiny do Německa, při listopadovém jednání v Moskvě hovořil E. Beneš o přesídlení nejméně dvou milionů Němců. Na podzim 1944 předala exilová vláda stanovisko Evropské poradní komisi a následně představitelům tří velmocí a Francie. Na území Československa mělo zůstat po hlavní vlně odsunu přibližně osm set tisíc Němců, kteří měli být postupně integrováni a asimilováni. Počítalo se přitom s tím, že v době těsně poválečné vypukne nikým nekontrolovatelná revoluce bez zodpovědnosti vládních činitelů. Odhadovalo se, že v první vlně opustí dobrovolně území republiky asi půl milionu Němců a potom bude následovat dvouletý organizovaný odsun asi milionu šesti set tisíc osob.³

1 KŘEN, Jan: Odsun Němců ve světle nových pramenů. In: ČERNÝ, Bohumil a kol.: *Češi, Němci, odsun. Diskuse nezávislých historiků*. Academia, Praha 1990, s. 14–15; SLÁDEK, Milan: *Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu 1848–1946*. Pragma, Praha 2002, s. 13; HAHNOVÁ, Eva: *Sudetoněmecký problém. Obtížné loučení s minulostí*. Prago Media, Praha 1996, s. 166–167; HOUŽVIČKA, Václav: *Návraty sudetské otázky*. Karolinum, Praha 2005.

2 KUKLÍK, Jan: Rok 1944 a přípravy prozatímního státního zřízení ČSR v Londýně na osvobozené Československa. In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.): *Válečný rok 1944. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19.–20. října 1999 v Praze*. MO ČR – Avis, Praha 2001, s. 66–67.

Exilová vláda vyzývala domácí odboj k přípravě kroků a vystupňování nálady k odplatě za spáchaná příkoří. Přestože Košický vládní program z dubna 1945 neupravoval provedení plošného vysídlení Němců, v jeho 8. kapitole je zmínka o strašné zkušenosti Čechů a Slováků s německou a maďarskou menšinou, se kterou se bude třeba v obnovené republice nějak vypořádat, zatímco antifašistům a antinacistům mělo být potvrzeno a ponecháno československé státní občanství. Povinnost vystěhovat se se vztahovala na říšské Němce přistěhované po roce 1938 a na odsouzené sudetské Němce, které nepostihl trest smrti. Program neřešil osud většiny osob německé národnosti bez státního občanství, které jej nezískaly z různých důvodů. Vedle toho 9. a 11. kapitola hovořily o retribuci, národní správě, konfiskaci zemědělského majetku a pozemkové reformě, jež se měla dotknout Němců, kteří přispěli k rozbití republiky nebo aktivně podporovali okupanty. Provolání košické vlády, formulované na základě návrhu ministra informací Václava Kopeckého a odvysílané moskevským a londýnským rozhlasem dne 17. dubna 1945, spustilo vlnu násilností páchaných na Němcích.⁴

První pokyny k odsunu se týkaly správy na Moravě, respektive v Brně, a souvisely s návratem Benešovy exilové vlády na území postupně osvobozovaného Československa. Prezident se vyjadřoval k „likvidaci německé otázky“ a vyzýval shromážděné davy na mítincích v Kounicových kolejkách v Brně, na pražském Staroměstském náměstí, v Lidicích a v Táboře ke spolupráci na jejím vyřešení. Radost z osvobození vystřídaly s novým odhalováním nacistických zvěstev potlačené emoce z prožitých hrůz vyšetřovací vazeb, věznění v koncentračních táborech, obav o osud nejbližších, zkušeností z pochodů smrti a další osobní vzpomínky, ještě vystupňované událostmi při osvobozování. Nezanedbatelnou roli často sehrál rozvášněný dav, vedený vojáky s negativními frontovými zkušenostmi, který strhl k odvetným akcím i jindy rozvášněné občany.

Ještě před oficiálním ukončením druhé světové války začala evakuace sudetských Němců, prchajících před postupující frontou. Ve vyhrocené situaci květnových dnů a povstání docházelo k útokům na civilisty a vyhánění Němců. Období druhé poloviny května až září 1945 označuje česká historiografie jako „živelný“, „divoký“ nebo „neorganizovaný“ odsun. V Německu je nazýván „divokým“ nebo „živelným“ vyhnáním (wilde Vertreibung der Deutschen aus der Tschechoslowakei). A právě v této době zúčtování docházelo mimo jiné k postupnému soustředění představitelů německé církevní hierarchie a katolického kléru na různých internačních místech.

3 BRANDES, Detlef: *Der Weg zur Vertreibung 1938–1945. Pläne und Entscheidungen zum „Transfer“ der Deutschen aus der Tschechoslowakei und aus Polen* (2., überarbeitete und erweiterte Auflage). Oldenbourg Verlag, München 2005, s. 330–339. Česky: *Cesta k vyhnání 1938–1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*. Prostor, Praha 2002; VONDROVÁ, Jitka – VORLOVÁ, Marie (eds.): *Češi a sudetoněmecká otázka 1939–1945. Dokumenty. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1994, dokument 148, s. 303–309.*

4 *Český odboj a Květnové povstání. Sborník dokumentů 1943–1945*. Svoboda, Praha 1973, s. 347–351; SOUKUP, Jaroslav (ed): *Cestou Května. Dokumenty k počátkům naší národní a demokratické revoluce. Duben 1945 – květen 1946*. Svoboda, Praha 1975, s. 60–63; HRABOVEC, Emília: *Vertreibung und Abschub. Deutsche in Mähren 1945–1947* (Wiener Osteuropa Studien). Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main – Bern – New York – Wien 1995, s. 65.

Zlatuše Kukánová

Přestože se zájem historiků soustředil na různé otázky i teritoria, zůstává až na čestné výjimky⁵ dosud opomíjeným aspektem poválečného odsunu odchod německých kněží z německojazyčných částí Čech. Především ti z litoměřické a budějovické diecéze a pohraniční části pražské arcidiecéze na západě Čech sdíleli osud svých farníků. Předkládaná studie se zaměřuje na základní okruhy problémů při jednání mezi státní správou, pražským arcibiskupstvím a jednotlivými biskupstvími a důsledky, které měl odchod duchovních německé národnosti z daných oblastí (oslabení a místy až likvidaci farní sítě a s ní spojené otázky vedení církevních matrik apod.). Uvádí také konkrétní příklady odchodu katolického kléru, od představitelů církevní hierarchie až po venkovské faráře a kaplany. Příspěvek je založen na studiu archivních pramenů uložených v Národním archivu, Státních oblastních archivech v Litoměřicích a Třeboni, Archivu Biskupství litoměřického a Archivu bezpečnostních složek.⁶ Věnuje se především postavení světského kléru v letech 1945–1946, kdy došlo k masivnímu transferu obyvatelstva a s ním i katolických duchovních.⁷

Perzekuce německé hierarchie pražského arcibiskupství

Římskokatolická církev, která kvůli postoji většiny duchovních správců k nacismu utrpěla za války značné početní ztráty a měla po válce vysoký morální kredit, se nevyhnula řešení aktuálních úkolů, které velmi citelně zasáhly do jejího vnitřního života a činnosti.⁸ Už v prvních dnech a týdnech po osvobození musela řešit otázky rekonstrukce nemocnic, seminářů, klášterů a dalších objektů sloužících za války různým

- 5 GRULICH, Rudolf: *Sudetoněmečtí katolíci jako oběti nacismu*. Pontes Pragenses, Centrum pro náboženský a kulturní dialog při Husitské teologické fakultě UK v Praze – L. Marek, Praha – Brno 2002; VALASEK, Emil: *Der Kampf gegen die Priester im Sudetenland 1938 bis 1945. Eine Dokumentation – Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen, Mähren, Schlesien*, Bd. 16. Institut für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, Königstein 2003. Valasek předkládá seznam 647 případů pronásledovaných německých kněží, což podle něj představuje přibližně třetinu všech kněží v této oblasti. Grulich sepsal životopisy a stručné medailonky kněží, laiků a jedné řeholní sestry, kteří zahynuli na popravišti nebo v koncentračních táborech, a sudetoněmeckých kněží, kteří prošli koncentračními tábory nebo byli pronásledováni Gestapem.
- 6 Autorka děkuje za pomoc a poskytnutí cenných informací při přípravě této studie kolegyním a kolegům ze Státních oblastních archivů v Litoměřicích a Třeboni a Archivu Biskupství litoměřického.
- 7 ZÜCKERT, Martin: Religion und Kirchen zwischen den Diktaturen (1945–1948). In: SCHULZE-WESSEL, Martin – ZÜCKERT, Martin (eds.): *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. Oldenbourg Verlag, München 2009, s. 497–544.
- 8 LUDVÍK, František: *České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepší zítřek. Dokumenty – projevy – směrnice*. Arcidiecézní pastorační ústředí, Praha 1946; HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Společenské podniky, Přerov 1947; z novější literatury například VAŠKO, Václav: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I*. Zvon, Praha 1990; VAŠEK, František – ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *Rezistence moravského duchovenstva v době nacistické okupace*. Časopis Matice moravské, 1996, roč. 115, č. 1, s. 73–96; TITÍŽ: *Trnitá cesta moravského duchovenstva (1939–1945)*. Šimon Ryšavý, Brno 2003; VODIČKOVÁ, Stanislava: *Papežovi špióni. Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova v soukolí moderních dějin na příkladu P. Antonína Zgarbika SJ. Securitas imperii*, 2011, č. 19, s. 110–142; TÁŽ (ed.): *I zvíře mělo víc útrpnosti než člověk. Paměti patera Františka Štveráka, vězně nacistického a komunistického režimu*. ÚSTR, Praha 2013; ČERNÝ, Vladimír: *Gestapo proti katolické církvi. Zásah vůči klášteru augustiniánů na Starém Brně a následné soudní spory. Securitas imperii*, 2014, č. 25, s. 40–77.

„Rád bych byl sloužil déle“

účelům. Nejdůležitější však byla personální obnova farní sítě, zdecimované během okupace. Společně se zjednáním klidu a pořádku, obsazováním pohraničí a zajištěním státních hranic byly ustavovány různé legální a samozvané výbory a komise, které prověřovaly jednotlivé osoby, posuzovaly jejich předchozí činnost a spolehlivost.

Za války se mnozí z německých věřících a katolických duchovních vzeprěli nacistickému režimu s vědomím, že se staví proti oficiální a zároveň velice silné vlně „národních zájmů“. Záminkou pro různé postihy farářů bylo jakékoliv porušení nacistických nařízení při silně redukované výuce náboženství, bohoslužbách, kázáních a procesích. Za tyto a podobné prohřešky (například poslech Vatikánského rozhlasu nebo britské BBC) přicházely zákazy kázat, pořádat a účastnit se těchto činností a jiné postihy. Nepohodlní kněží dostávali i peněžité tresty, byli překládáni do jiných farností nebo diecézí. Za takzvaný „útok proti státu“ při kázání hrozilo vedle výsledků a uvěznění dokonce vypovězení z diecéze.⁹ Jako jeden příklad za všechny můžeme připomenout svatovítského kanovníka a rektora německého kostela u sv. Salvatora v Klementinu Antona Geberta¹⁰, pověřeného pražským arcibiskupem kardinálem Karlem Kašparem, aby podporoval jako duchovní správce uvězněné kněze ve věznici na Pankráci. Jeho povinností bylo sloužit každou druhou neděli mši svatou a zpovídat vězně.¹¹ Na základě udání německého katechety smíchovského reálného gymnázia byl začátkem ledna 1941 zatčen za poslech londýnského rozhlasového vysílání a předán do vyšetřovací vazby na Pankrác, odsouzen k jednomu roku věznění, nejprve uvězněn v Terezíně, odkud byl předán 1. května 1942 do koncentračního tábora Dachau,¹² kde již 18. května téhož roku zemřel.

Německé pronásledování katolického kléru v době okupace vystřídala poválečná perzekuce německých duchovních v českých zemích. V květnu 1945 byli internováni dva němečtí členové hierarchie pražského arcibiskupství, šestašedesátiletý světící

- 9 ZÜCKERT, Martin – HOLZLWIMMER, Laura (eds.): *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948*. Oldenbourg Verlag, München 2007; K životu církve v letech 1938–1945 viz např. KÜPPER, René: *Nationalsozialistische Religions- und Kirchenpolitik im Reichsgau Sudetenland*. In: SCHULZE-WESSEL, Martin – ZÜCKERT, Martin (eds.): *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*, s. 317–358; ANDERS, Freia: *Strafverfahren gegen die katholische Geistlichkeit im Reichsgau Sudetenland*. In: tamtéž, s. 359–382; HOLZLWIMMER, Laura: *Kirchliches und religiöses Leben in den an Deutschland angegliederten Gebieten*. In: tamtéž, s. 383–406 a STRÍBRNÝ, Jan: *Kirche und Religion im „Protektorat Böhmen und Mähren“*. In: tamtéž, s. 407–484. Pro české poměry FIALA, Petr – HANUŠ, Jiří (eds.): *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*. CKD, Brno 2001.
- 10 Anton Gebert (1885–1942), vysvěcen na kněze 18. 7. 1909, zpočátku silně proněmecky a nacionálně orientován, po 15. 3. 1939 se stal zastupujícím místním farářem Wehrmachtu v Praze, po napadení Polska dokonce celebrolval děkovnou bohoslužbu.
- 11 LUDVÍK, František: *České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepší zítřek*, s. 21; HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije...*, s. 436; KEMPNER, Benedicta Maria: *Priester von Hitlers Tribunalen* (Unveränderter Nachdruck der 2. Auflage von 1967). Bertelsmann Verlag, München 1996, s. 111–113; GRULICH, Rudolf: *Sudetoněmečtí katolíci jako oběti nacismu*, s. 15–18; VALASEK, Emil: *Der Kampf gegen die Priester im Sudetenland 1938 bis 1945*, s. 64–65; též ABS, f. Ústředna Státní bezpečnosti (dále jen 305), sign. 305-693-3, výslechový protokol sepsaný ve vyšetřovací vazbě s bývalým převorem řádu maltézských rytířů Franzem W. Bobem 25. 8. 1945, s. 97.
- 12 V Dachau bylo soustředěno téměř 2 800 duchovních (z toho 2 652 katolických) ze 134 diecézí a zahynulo jich tam 1 034. VAŠKO, Václav: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I.*, s. 22–23.

Zlatuše Kukánová

biskup pražské arcidiecéze Jan Remiger a pětasedmdesátiletý děkan svatovítské metropolitní kapituly Anton Franz. Oba byli nejprve internováni ve sběrných táborech v Praze,¹³ odkud je vyreklamoval konzistentní sekretář Jan Boukal.¹⁴ Na rozkaz tamního vojenského velitelství za spolupráce s Místním národním výborem (MNV) v tehdejší Praze IV, sídlícím v Toskánském paláci na Hradčanském náměstí, museli opustit Prahu ještě před návratem prezidenta Beneše. Ze dvou možností, pobytu ve františkánském klášteře v Hájku na Kladensku¹⁵ nebo v Zásmukách,¹⁶ se rozhodli pro Hájek. V tomto případě se Boukalovi podařilo vyjednat benevolentnější přístup a převezení J. Remigera a A. Franze se svolením uvedeného MNV služebními autem charity na místo určení,¹⁷ kde setrvali až do vyřešení své otázky (viz dále).

Protože se jedná o významné a u nás příliš nepřipomínané reprezentanty pražské arcidiecéze a metropolitní kapituly, je na místě uvést jejich základní životopisná data. Jan (Johann) Nepomuk Remiger¹⁸, který pocházel z Tachovska, byl 29. června 1928 ustanoven německým kanovníkem metropolitní kapituly u sv. Víta, o necelých osmnáct měsíců později, 16. prosince 1929, byl bulou papeže Pia XI. jmenován titulárním biskupem dadimenským¹⁹ a pomocným (světícím) biskupem pražským jako druhý světící biskup německé národnosti vedle starého a nemocného biskupa Václava Antonína Frinda²⁰. Byl vysvěcen 2. února 1930 pražským arcibiskupem Františkem Korda-

13 VALASEK, Emil: *Der Kampf gegen die Priester im Sudetenland 1938 bis 1945*, s. 160, uvádí, že byli internováni ve sklepě Černínského paláce.

14 Jan Nepomuk Boukal (1906–1982), absolvent Teologické fakulty Univerzity Karlovy, vysvěcen na kněze 30. 6. 1929, kaplan ve Stříbře (1929–1932), kaplan na Zbraslavi (1932–1934), dómský vikář u sv. Víta a kapitulní ceremoniář od 1. 9. 1934, sekretář arcibiskupa K. Kašpara od 1. 11. 1937, pro jeho schopnosti si jej ponechal i arcibiskup J. Beran. Zatčen a odsouzen na přelomu listopadu a prosince 1950 v procesu s pomocníky biskupů „Josef Zela a spol.“ na 18 let.

15 VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*. Libri, Praha 1998, s. 193–195. V Hájku byl původně hospic sv. Františka z Assisi u loretánského kaple P. Marie z roku 1623. Pro zajištění duchovní správy poutní kapličky tam byli roku 1659 povoláni františkáni z Jindřichova Hradce, výstavba hospice začala roku 1663, povýšen na konvent byl v roce 1673. Při josefínských reformách byl klášter v roce 1785 redukován a o čtyři roky později úplně zrušen, rozsáhlý areál sloužil sakrálním účelům a byl oblíbeným poutním místem. Po druhé světové válce v něm byl internační tábor pro kněze, konvent byl rozeznán 1950, objekt sloužil armádě. Po roce 1989 se do něj vrátili františkáni.

16 Tamtéž, s. 694–695. Františkánský konvent byl vybudován v letech 1691–1694, život komunity omezily josefínské reformy, na přelomu 19. a 20. století v něm žili čtyři řeholníci. Za války tam byl zřízen tzv. demeritní dům pro internaci nepohodlných katolických duchovních.

17 NA, f. Archiv pražského arcibiskupství – ordinariát (fond bývalého Studijního ústavu MV ČR č. 517 – Beran, dále jen APA-ord.), sign. 517-8-8, potvrzení organizačního referátu MNV v Praze IV. pro J. Boukala z 23. 5. 1945 a nedatovaný záznam J. Boukala NO 73/45, s. 17–18.

18 BUBEN, Milan – POKORNÝ, Pavel R.: *Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů se suplementem sídelních biskupů*. Nakladatelství Libri, Praha, 2014, s. 14, Jan Remiger (1879–1959), vysvěcen na kněze 24. 5. 1902 po absolvování teologie v Římě, doktorát nostrifikován v Praze 1908. Kaplan v duchovní službě na farách pražského arcibiskupství v západních Čechách 1903–1907, adjunkt Teologické fakulty v Praze, učitel náboženství na gymnáziu v Praze a profesor téhož na gymnáziu ve Stříbře do roku 1928.

19 Titulární biskup nese titul již neexistujícího biskupství. Zaniklé biskupství Dadima leželo v jihovýchodní Anatolii na území dnešního Turecka.

20 Václav Antonín Frind (1843–1932), vysvěcen na kněze 29. 6. 1866, doktorát teologie získal ve Vídni v roce 1873, profesor teologie v Litoměřicích a Praze, rektor německé univerzity v Praze v letech 1885–1886, světící biskup pro německé věřící od 15. 7. 1901, zemřel 2. 8. 1932 v Chotěšově.

„Rád bych byl sloužil déle“

čem, jemuž přísluhovali světící biskupové Jan Nepomuk Sedlák²¹ a Antonín Podlaha²². Obsazení místa světícího biskupa se stalo předmětem nedorozumění mezi arcibiskupem Kordačem a tehdejšími papežským nunciem Pietrem Ciriacim, který prosazoval preláta A. Franze.²³ Méně známý je fakt, že se J. Remiger objevil podle různých zpráv v roce 1931 společně s profesorem církevního práva pražské německé teologické fakulty Janem Schlenzem a rektorem arcibiskupského semináře v Praze-Dejvicích Otto Lvem Stanovským mezi vážnými kandidáty (v takzvaném ternu) na nového biskupa litoměřického.²⁴ Státní správa, zjišťující o všech jmenovaných potřebné informace, tehdy hodnotila J. Remigera jako politicky spolehlivého, velice tolerantního bez jakýchkoliv tendencí k vyvolávání národnostních sporů, znalého českého jazyka.²⁵ Litoměřickým biskupem se nestal žádný z výše uvedených, nakonec byl po jednáních mezi Svätým stolcem a československou vládou společně s dalšími biskupy²⁶ nominován do čela diecéze s převažujícím německým obyvatelstvem poprvé dle modu vivendi Antonín Alois Weber²⁷, který v době své slavnostní intronizace netušil, co mu tento post v budoucnu přinese. Neúspěšnou kandidaturou však pro J. Remigera neskončila možnost ucházet se znovu o některé z uprázdněných biskupství. Po smrti Šimona Bárty²⁸ na začátku května 1940 jej neúspěšně navrhoval německý vyslanec u Svatého stolce Diego von Bergen²⁹ na biskupský stolec v Českých Budějovicích.

Antonín Franz se narodil v tehdejší politickém okrese Žlutice.³⁰ Dne 17. května 1914 se stal kanovníkem metropolitní kapituly u sv. Víta.³¹ Po smrti světícího bis-

- 21 PEHR, Michal a kol.: *Cestami křesťanské politiky. Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích*. Nakladatelství Akropolis, Praha 2007, s. 225–226.
- 22 NA, f. Ministerstvo školství (dále jen MŠ), 1918–1949, k. 191, sign. 47I, informace o jmenování J. Remigera světícím biskupem pražským č. 147176/1930 z 21. 10. 1930, ministerská rada vzala 10. 10. 1930 dodatečně na vědomí Remigerovo biskupské jmenování.
- 23 MAREK, Pavel – ŠMÍD, Marek: *Arcibiskup František Kordač. Nástin života a díla apologety, pedagoga a politika*. Centrum dějin křesťanské politiky Univerzity Palackého Olomouc, Olomouc 2013, s. 163.
- 24 Dosavadní biskup Josef Gross (1866–1931), konsekrován biskupem 22. 5. 1910, zemřel 20. 1. 1931 v Litoměřicích.
- 25 NA, f. Policejní ředitelství Praha II (dále jen PŘ II), 1931–1940, k. 1275, sign. 42/R-10/16, informace prezidia Zemského úřadu v Praze o kandidátech na místo litoměřického biskupa z 26. 3. 1931.
- 26 Tehdy byli nominováni nový pražský arcibiskup Karel Kašpar, biskupové brněnský Josef Kupka a královéhradecký Mořic Pícha.
- 27 Antonín Alois Weber (1877–1948), doktorát teologie získal v Římě, vysvěcen na kněze 17. 2. 1901, učitel náboženství v Ústí nad Labem, člen rady litoměřické konzistoře a oficiál církevního soudu, první kanovník 1930, 22. 10. 1931 jmenován biskupem litoměřickým, intronizován 15. 11. 1931.
- 28 Šimon Bárta (1864–1940), absolvent teologie v Římě, kde byl 16. 3. 1889 vysvěcen na kněze, první biskupská nominace papežem Benediktem XV. (dosud v pravomoci habsburského vládnoucího domu) 16. 12. 1920, konsekrován a intronizován 20. 2. 1921 v Českých Budějovicích, zemřel 2. 5. 1940 v Českých Budějovicích.
- 29 KEIPERT, Maria – GRUPP, Peter (eds.): *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes 1871–1945, Band 1 (A–F)*. Auswärtiges Amt – Schöningh Verlag, Paderborn 2000. Carl Ludwig Diego von Bergen (1872–1944), právník z rodiny bývalého konzula Wenera von Bergen. V diplomatických službách od roku 1895, vyslanec Pruského království ve Vatikánu 1906–1911, vedoucí politického oddělení 1917–1919, první vyslanec Německa ve Vatikánu 1920–1943. Zemřel 7. 10. 1944 ve Wiesbadenu.
- 30 Antonín Franz (1870–1950), vysvěcen na kněze 16. 7. 1893, vystudoval teologii na Teologické fakultě německé univerzity v Praze 1889–1893, doktorát teologie získal v roce 1899, učitel a profesor teologie na německém Ústavu pro vzdělávání učitelek na Smíchově.
- 31 Počet kanovníckých míst se od založení kapituly (v roce 971) a povýšení na metropolitní kapitulu

Zlatuše Kukánová

kupa Antonína Podlahy 14. února 1932 byl navržen a dne 3. května 1932 instalován děkanem a druhým dignitářem dvanáctičlenné svatovítské metropolitní kapituly.³² Protože prezidium Zemského úřadu společně s prezidiem Policejního ředitelství prošetřovaly v této souvislosti politickou a národní spolehlivost, máme informace o jeho angažmá v charitativní oblasti a tolerantnosti k českému obyvatelstvu. Na rozdíl od Remigera mluvil velice špatně česky a písemně se nebyl schopen vyjadřovat.³³ Franzovo jmenování nebylo jednoznačné, ministerstvo školství a národní osvěty se zpočátku stavělo negativně k doporučení jeho nominace vládou kvůli jazykové bariéře a německému původu. Patovou situaci vyřešilo 2. srpna 1932 úmrtí probošta a prvního dignitáře kapituly, světcího biskupa německé národnosti Václava Antonína Frinda,³⁴ který rovněž neovládal češtinu. Nominaci A. Franze vzala 13. října 1932 vláda na vědomí s ohledem na obvyklý postup dignitářů, díky němuž se stal Čech Josef Soukup³⁵ kapitulním děkanem. Státní správa tedy nemusela mít obavu o zachování reprezentace kapituly.³⁶

Období živelného odsunu

Národnostní čistky probíhaly téměř v celé Evropě. Lidé byli postiženi horečkou osvobození a hněvu vůči bývalým okupantům, jejich přísluhovačům a německému obyvatelstvu. V etapě neřízeného živelného či divokého odsunu v Československu, která započala před 8. květnem 1945 a trvala do srpna 1945 (podle místních podmínek), se situace v jednotlivých oblastech značně lišila.³⁷ Součástí záměru londýnské vlády bylo dostat přes hranice co nejvíc lidí bez jakékoliv registrace. Původní německé obyvatelstvo v příhraničních lokalitách bylo nezdědka jen s nejnútnejšími věcmi převedeno pěšky nebo převezeno nákladními automobily přes nedalekou státní hranici a tam po několika kilometrech ponecháno svému osudu.³⁸ Některé transporty s německými vyhnanci v prvních poválečných týdnech překročily několikrát hranice okupačních sektorů, aby byly vráceny zpět, nebo jezdily bezcílně po republice. Výjimkou nebyly případy, kdy se vrátily na začátek cesty, do některého ze sběrných táborů. Mezi

(1344) během staletí měnil v závislosti na postavení církve ve společnosti. Kanovníká místa byla spojována s tzv. kanonikáty (dignitami), dignita označovala personální postavení osoby v katedrální kapitule.

32 NA, f. MŠ, 1918–1949, k. 35, sign. 47I, informace o jmenování preláta – arcijáhna A. Franze kapitulním děkanem č. 116.238/1932 z 19. 9. 1932.

33 NA, f. PŘ II, 1931–1940, k. 698, sign. 42/F-918, informace prezidia Policejního ředitelství prezidia Zemského úřadu v Praze o svatovítském kanovníkovi A. Franzovi z 30. 5. 1932, v níž je doslovně uvedeno, že *státní jazyk ovládá jmenovaný velmi nedokonale ve slově, písemně vůbec ne*.

34 PEHR, Michal a kol.: *Cestami křesťanské politiky*, s. 74.

35 Josef Soukup (1874–1946), kanovník, děkan a apoštolský protonotář.

36 NA, f. MŠ, 1918–1949, k. 35, sign. 47I, informace o jmenování preláta – arcijáhna A. Franze kapitulním děkanem č. 116.238/1932 z 19. 9. 1932.

37 KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Osvobozené Československo očima britské diplomacie. Zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945*. Karolinum, Praha 2010, s. 205–210.

38 *Opis Liber memorabilium parochiae Lobendaviensis ab anno 1846*, s. 19. Mnozí němečtí obyvatelé byli postřeleni v pohraničních lesích. Za poskytnutí opisu nezávěsné farní kroniky jsem zavázána Janu Němcovi ze Státního okresního archivu (dále jen SOKA) Děčín.

„Rád bych byl sloužil déle“

Čechy a Němci na území bývalého protektorátu panovalo v posledních měsících a týdnech války zvýšené napětí. Zatímco na německé straně konfrontované s uprchlíky a vyhnanci z německých východních území a bombardovaných měst Říše se projevovaly obavy z budoucnosti, Češi s nadějami vyhlíželi blížíci se mír. Dodnes nepříliš využitě obecní a farní kroniky přinášejí kusé nebo naopak podrobné informace a realistický popis lokálních poměrů a chování „starousedlíků“, tedy obyvatel pohraničních oblastí Sudet v posledních fázích války. Kronikáři líčí průběh osvobození, příchod armád, boje mezi obránci a osvoboditeli, vyčísľují ztráty na životech a majetku, popisují postupně obsazování území revolučními gardisty na severu Čech.³⁹ Nežřídka se s rozdílným stupněm objektivitv zmiňují o násilnostech na německém obyvatelstvu jako důsledku vypjatých emocí a opojení ze zvonunabyté svobody.⁴⁰

Clenové vlády se na jednom z prvních zasedání dne 23. května 1945 dohodli, že je třeba vnést do nastalého chaosu určitý řád a připravit vysidlovací plán. Poté, co emoce vystřídaly realistický přístup, bylo jasné, že nelze okamžitě odsunout veškeré německé obyvatelstvo, protože je třeba zajistit potřebný počet pracovních sil především pro průmyslovou výrobu a sklizeň v zeměděľství, likvidaci válečných škod a péči ve zdravotnictví. Teprve rozhodnutí postupimské konference z 2. srpna 1945 o transferu německé menšiny z Polska, ČSR a Maďarska vneslo do jeho organizace jasná pravidla. Prezident republiky podepsal Ústavní dekret o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské,⁴¹ kterým zbavoval státního občanství všechny československé Němce s výjimkou aktivních antifašistů a obětí nacismu. Organizační příprava odsunu probíhala až do vydání vládní ústřední směrnice k jeho provádění a zřízení zvláštního úřadu pro odsun Němců při MV a ustavení speciálního štábu k zajištění technické realizace pod dohledem Sboru národní bezpečnosti (SNB) v prosinci 1945.⁴²

Různé samozvané i regulérně ustavené komise a výbory začaly prověřovat obyvatelstvo. Zajímala je hlavně otázka národnosti, postojů za války, kolaborace s Gestapem a případného členství v NSDAP. Do této činnosti se promítaly vedle snahy po objektivním přístupu a hodnocení také osobní animozity, někdy i strach z prozrazení vlastního chování za války. K vyřizování účtů s německým etnikem v pohraničních oblastech docházelo bezprostředně po osvobození jednotlivých vesnic, městeček

39 Revoluční gardy byly ustaveny z iniciativy pražského vojenského velitelství ve druhé polovině května 1945.

40 Osobní vzpomínky českých a německých obyvatel přináší také HAHNOVÁ, Eva – HAHN, Hans Henning: *Sudetoněmecké vzpomínání a zapomínání*. Votobia, Praha 2002.

41 Úplné znění Ústavního dekretu například NĚMEČEK, Jan a kol.: *Cesta k dekretům a odsunu Němců. Datová příručka*. Ed. Littera Bohemica s. r. o. ve spolupráci s Nakladatelstvím Baronet, Praha 2002, s. 128–130; E. Beneš podepsal Ústavní dekret č. 33/1945 Sb. 3. 8. 1945 dopoledne před filmovými kamerami, i když nese datum 2. 8. 1945 (pravděpodobně se objevily nějaké nejasnosti s definitivním zněním). Tento klíčový dekret pro celý transfer byl oficiálně uveřejněn ve *Sbírcce zákonů až 10. 8. 1945* a tímto dnem také nabyl účinnosti. K dataci podpisu srov. ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš: *Organizované divoké odsuny? Úloha ústředních státních orgánů při provádění „evakuace“ německého obyvatelstva (květen až září 1945)*. *Soudobé dějiny*, 2006, roč. 13, č. 3–4, s. 354–355.

42 Na lokální úrovni odpovídaly za odsun v pohraničních oblastech okresní správní komise nebo národní výbory ve vnitrozemí.

Zlatuše Kukánová

a měst. Také někteří katoličtí faráři vyplňovali dotazníky pro antifašisty, tzv. Fragebogen nebo jen písemně prohlásili, že nebyli členy NSDAP či SdP. Farář v Kunraticích u Cvikova Anton Fritsche na konci června 1945 v dotazníku uvedl, že musel opustit faru kvůli antifašistickému chování a podpoře několika pražských židovských přátel a vyhledat útočiště v dánském hlavním městě, kde žila jeho rodina po podpisu mnichovské dohody.⁴³ Ani toto prohlášení nezabránilo jeho pozdějšímu odchodu a zařazení mezi odsunované, pouze je o několik měsíců oddálilo.

Podle opisu pamětní knihy fary v Lobendavě byl 2. prosince 1944 na Gestapu ve Varnsdorfu vyslýchan tamní farář Rudolf Posselt kvůli údajně nepovolené pouti na nedaleký Anenský vrch s kaplí a křížovou cestou.⁴⁴ Lobendavský kaplan Franz Ulrich byl čtyřicet měsíců vězněn v Dachau, odkud se vrátil 19. dubna 1945, tedy necelé tři týdny před koncem války.⁴⁵ Při bojích mezi polskými a německými vojáky 8. května 1945 dopadl do prvního patra lobendavské fary těžký německý granát, který zničil část interiéru a farářových osobních věcí. Brzy nato poškodil farní kostel lehký dělostřelecký granát, rozbil okenní tabule, poškodil strop a kostelní lavice. V těžké době se němečtí farníci semkli kolem kostela a začal stoupat počet přijímajících osob. Díky mimořádné solidaritě věřících se postupně dařilo farní kostel opravovat. Protinacistický odpor se stal důvodem pro další Posseltovo setrvání na lobendavské faře.⁴⁶ Také F. Ulrich mohl dál vykonávat kněžské povolání – v roce 1948 administroval fary Řehlovice, Stebno a Trmice,⁴⁷ které na jaře 1946 spravovali pravděpodobně odsunutí němečtí faráři Sigfried Budion, Bedřich Kostial a František Weigel.⁴⁸ B. Kostial se přihlásil v září 1946 k dobrovolnému odchodu a byl evakuován do sběrného střediska ve Všebořicích a odtud do Německa přesto, že uměl česky, za války se nijak neprovinil a byl státně spolehlivý. Mohla se na něj jako na matrikáře vztahovat výjimka vyjmutí z transferu MV č. A-8150-20/8-VI/1 z 20. 9. 1946.⁴⁹

Po obnovení centrální správy, vydání armádních směrnic a vládního usnesení pověřujícího československou armádu zajišťováním nacistických zločinců a přípravou odsunu německého obyvatelstva z 15. června 1945 byla navázána užší spolupráce s místní správou a služebnami SNB při přípravě masivního systematického transferu, který měl nahradit dosavadní dílčí akce. Postavení německé menšiny v ČSR upra-

43 SOkA Česká Lípa, f. ONV Jablonné, inv. č. 184, dotazník pro antifašisty A. Fritsche z 28. 6. 1945.

44 Opis *Liber memorabilium parochiae Lobendaviensis ab anno 1846*, s. 18.

45 Tamtéž; LUDVÍK, František: *České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepší zítřek*, s. 26; HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije...*, s. 417; GRULICH, Rudolf: *Sudetoněmečtí katolíci jako oběti nacismu*, s. 76; VALASEK, Emil: *Der Kampf gegen die Priester im Sudetenland 1938 bis 1945*, s. 206, uvádí, že byl 20. 12. 1941 zatčen libereckým Gestapem, vězněn v Dachau (13. 2. 1942 – 10. 4. 1945), exkomunikován 28. 11. 1962.

46 SOkA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, f. ONV Litoměřice, 1948–1954, k. 781, kopie neúplného seznamu kněží v litoměřické diecézi k 30. 6. 1954.

47 Srov. tištěný schematicismus či katalog kléru k červnu 1948 s názvem *Litoměřická diecése v přehledu*, vydaný Biskupskou konzistoří v Litoměřicích 1948.

48 NA, f. Ministerstvo vnitra II – registratura (dále jen MV II-R), 1936–1953, Praha, k. 7642, sign. B-300/1650, seznam nepostradatelných německých kněží pro litoměřickou diecézi z 15. 4. 1946.

49 *Archiv Biskupství litoměřického* (dále jen ABL), f. Konzistoř 1941–1990, personální spisy odsunutých kněží, sign. III-A-1 – Kostial, žádost biskupské konzistoře v Litoměřicích referátu bezpečnosti ONV Ústí nad Labem o ponechání B. Kostiala na faře ve Stebně č. 7780-III-A/1 z 1. 10. 1946.

„Rád bych byl sloužil déle“

vovalo vládní nařízení z 5. května 1945 a dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945, jimiž byli Němci prohlášeni za státně nespolehlivé obyvatelstvo. V této souvislosti byly zřízeny osídlovací referáty okresních národních výborů (ONV) nebo okresních správních komisí (OSK), jejichž úkolem bylo zajistit vysídlování a české dosídlování spravovaných oblastí. V době, kdy ministerstvo vnitra a jeho složky přejímaly veškerou iniciativu, zaznamenáváme snahy církevních institucí a autorit mapovat situaci a postavení německých duchovních správců, protože se k nim dostávaly různé informace o odchodech za hranice a uvěznění. Brzy se ukázalo, že prvotním úkolem římskokatolické církve bude zajistit majetek na farách, vedení matrik a další úkony spojené s výkonem farní správy.

Sudetský generální vikariát v Ostrově nad Ohří, Boukalova monitorovací cesta

Důležitou otázkou pro římskokatolickou církev byl další osud tzv. sudetského generálního vikariátu v Ostrově nad Ohří, který vznikl na podzim 1939 odštěpením dvanácti vikariátů pražské arcidiecéze pod vedením dosavadního arcibiskupského komisaře Mons. Karla Bocka. Ten byl iniciátorem oddělení sudetské části arcidiecéze a založení samostatného biskupství pro sudetské Němce se sídlem v Chebu, přičemž sám aspiroval na tento vysoký církevní post. Měl kontakty na nacistické kruhy v Berlíně a tamního papežského nuncia Cesare Orseniga⁵⁰, na rozdíl od vatikánské administrativy příznivě nakloněného myšlenky samostatného biskupství. Bockovy snahy a plány nikoliv nezištně podporoval pražský německý světící biskup Remiger, který o biskupském postu také tajně uvažoval.

Na Bockovu žádost vyslal kapitulní vikář Bohumil Opatrný na začátku července do Ostrova nad Ohří a několika pohraničních okresů svou pravou ruku, ordinariátního sekretáře Jana Boukala.⁵¹ Jeho cestu do pohraničí pravděpodobně inicioval dopis administrátora žlutického farního úřadu Otto Seidla ostrovskému generálnímu vikariátu z 1. července 1945, v němž byly poměrně realisticky popsány některé události a kroky směřující k perzekuci katolické církve.⁵² Z Boukalovy poznámky a krátké dvoustránkové zprávy lze získat představu o tamních poměrech a komplexu otázek, které bylo třeba urychleně řešit.⁵³ Boukal navštívil ve dnech 5. až 8. července několik míst a jednal především o organizaci likvidace bývalého generálního vikariátu v Ostrově, která měla podle odhadu probíhat tři měsíce. Během nich měl být vyplácen dosavadní plat všem německým kněžím. Úřední agenda byla předána do Prahy, protože K. Bockovi byla odňata veškerá pravomoc a byla mu ponechána pouze možnost do-

50 Cesare Orsenigo (1873–1946), v diplomatických službách Svatého stolce působil od roku 1922, nunciem v Berlíně byl v letech 1930–1945. Před koncem války, v únoru 1945, opustil proti papežově vůli Berlín a přenesl nunciaturu do Eichstättu, kde později zemřel.

51 Pohraniční část pražské arcidiecéze se rozkládala téměř v celých západních Čechách. Srov. VODIČKOVÁ, Stanislava (ed.): *I zvíře mělo víc útrpnosti*, s. 237–238 a 283–285. František Štverák (1909–1956), vězněn v koncentračním táboře s J. Beranem, později vikářem arcibiskupství, od července 1946 se věnoval poměrům v pohraničí.

52 NA, f. APA-ord., sign. 517-8-8, dopis Otto Seidla Sudetskému generálnímu vikariátu z 1. 7. 1945, s. 64.

53 Tamtéž, strojopisná nedatovaná kopie Boukalovy zprávy, s. 54 a Boukalovy poznámky pořízené při monitorovací cestě v červenci 1945, s. 58–63.

Zlatuše Kukánová

končit rozpracované úkoly.⁵⁴ Dále bylo určeno, že matriky mohou být nadále vedeny německy a na žádost musí být každý matriční zápis nebo výpis v češtině.

Poměrně problematická byla situace ve žlutickém vikariátu, kde bylo vyloupeno několik kostelů a far, někteří kněží byli vypovězeni, aniž by byl znám jejich další osud, kromě toho bylo uvězněno šest kněží ve Žluticích. Při jednání s předsedou okresní správní komise a velitelem okresního četnictva ve Žluticích se Boukalovi podařilo dosáhnout příslibu jejich propuštění s poukazem na fakt, že je uvězněným svěřeno vedení matrik.⁵⁵ Podle Boukalovy informace byl v místech ovládaných Američany klid, zatímco na území pod správou Rudé armády byla perzekvována inteligence, především kněží, učitelé a úředníci. Ve Františkových a Mariánských Lázních byl klid, podobná situace byla na Chebsku. Milosrdné sestry svatého Kříže z Chebu se chtěly co nejdříve přesunout do Rakouska, kde měly několik kongregačních domů (uvažovaly také o transferu některých sester do mateřského kláštera ve švýcarském Ingebohl). Řádový majetek na území ČSR hodlaly předat sestrám z Kroměříže (po odsunu německých sester zde byla expozitura českomoravského provinciátu), na jejich místo do Chebu měly co nejdříve přejít sestry z Prahy.⁵⁶ Na konci druhé světové války bylo v českých zemích přibližně 1 500 milosrdných sester, z nichž asi tisíc záhy odešlo do zahraničí, což ochromilo činnost české provincie.⁵⁷ Také čtrnáct řádových sester křesťanské lásky z Ostrova nad Ohří⁵⁸ projevilo prostřednictvím své představené zájem o brzký přesun do rakouského Paderbornu (v ČSR jich bylo celkem čtyřicet).

Během informační cesty navštívil J. Boukal i Karlovy Vary. U předsedy tamní Okresní správní komise intervenoval za mírnější postup vůči kněžím a opět použil argument s vedením matriční agendy. Informoval se o situaci ve vile pražské nunciatury Pax, která sloužila k rekreaci ve vyhlášených lázních. Vila se vyhnula jakékoliv prohlídce, pracovaly v ní dvě boromejky německé národnosti. Přesto Boukal ve zprávě doporučoval, aby byla mezi personál přijata alespoň jedna Češka. Leopoldum⁵⁹ ve městě sloužilo prozatím jako lazaret pro německé vojáky. V objektu tepelského kláštera nedaleko Mariánských Lázní byl německý lazaret a sídlilo tam americké vojenské velitelství.⁶⁰ Tamním premonstrátům se zatím vyhnuly změny, které na sebe

54 Do Prahy měl být převezzen také rozsáhlý archiv.

55 Na zatčení a uvěznění farářů a inteligence se podílel 45. pěší pluk z Kadaně o síle 150 vojáků se zvláštním posláním, evakuaci obyvatel provádělo také tamní vojenské posádkové velitelství.

56 Provinční dům s nemocnicí v Chebu se stal v roce 1945 internačním táborem pro Němce určené k transportu, sestry tam mohly zůstat do října 1950, potom byla kongregace rozpuštěna. Areál sloužil až do roku 1990 pohraniční stráž.

57 NA, f. APA-ord., sign. 517-9-7, nedatovaný přehled kongregačních domů, s. 16. Dle něj měla kongregace kongregační domy v Chebu, Paliči, Karlových Varech, Chomutově, Kyselce-Radošově, Teplicích-Šanově, Hanšpachu (dnes Lipová, okr. Děčín), Stráži na Tachovsku, Stříbře, Jáchymově a Praze XI (Dvořákova ulice 16) a působila v dalších ústavech v Čechách, jakými byly především nemocnice, sanatoria, starobince a další zdravotnická zařízení.

58 VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*, s. 407. Sestry křesťanské lásky (hlavním posláním kongregace byla péče o nevidomé) sídlily v původním piaristickém gymnáziu, kde byl od roku 1898 dívčí penzionát, po jejich odchodu objekt od začátku 50. let 20. století využívala a devastovala armáda.

59 Dům patřil v roce 1938 kněžské nemocenské pokladně. Za toto sdělení děkuji kolegům ze SOKa Karlovy Vary.

„Rád bych byl sloužil déle“

však nenechaly dlouho čekat. Opat Petr Möhler (1944–1946) musel čelit důsledkům politického dědictví svého předchůdce. V září 1945 byl spolu s dalšími představiteli kláštera zatčen a internován nejprve ve svém bytě a od února 1946 v Chebu. Lidovému soudu se nakonec vyhnul a v dubnu 1948 byl odsunut do Německa. Ostatní řeholníci byli internováni ve starobinci v Teplé a již v dubnu 1946 odsunuti. Devíti členů tepelského konventu se nejprve ujal premonstrátský klášter ve Speinshartu, v dalších desetiletích exilový tepelský konvent vystřídal několik působišť v Německu, pro nedostatek členů byl v roce 1996 rozpuštěn. V tepelském klášteře zůstali pouze dva kněží českého původu.⁶¹

Ve stříbrském konviktu, který byl v majetku pražského arcibiskupství, bylo umístěno americké vojenské velitelství. Vzhledem k silnému zastoupení českého obyvatelstva poznamenal arcibiskupský komisař, že je třeba vyslat do města českého kněze. Rychlá realizace těchto kroků však narázela na nedostatek mladých duchovních správců a čerstvých absolventů teologie, způsobený válečnými událostmi, zrušením a rozdělením domácích seminářů a omezením počtu studentů doma i v Římě.⁶² Po vyhodnocení všech jednání a vlastních poznatků došel J. Boukal k závěru, že z důvodu vážného ohrožení farního majetku je třeba urychleně vyslat do pohraničních okresů české kněze, a navrhl základní zajištění církevních objektů.⁶³ Bylo rovněž třeba získat adekvátní náhradu za německé faráře a řádové sestry, pracující především v nemocnicích a různých pečovatelských ústavech. Nejen v této oblasti nastávala nepřehledná situace, protože někteří duchovní správci opustili farnost a nic se o nich nevědělo.⁶⁴ Tak odešel například farář z Lukové Václav Schicker, jeho fara byla nejprve vypleněna a teprve potom zapečetěna.⁶⁵ Někdy byly na farářích nalezeny i zbraně. Jiní

60 HLINOMAZ, Milan: *Klášter premonstrátů Teplá. Přehled dějin duchovního fenoménu Tepelska*. SOA Karlovy Vary, Karlovy Vary 2003, s. 78–81. Přestože v čele kláštera stál proněmecky orientovaný opat Gilbert Johann Helmer (1900–1944), ocitl se klášter v roce 1942 pod dohledem Gestapa a byl mu zabaven majetek v Mariánských Lázních. V jeho prostorách byla zřízena porodnice pro německé svobodné matky a bydlely tam příslušnice říšské pracovní služby. Později se klášter zapojil do správy nedalekého zajateckého tábora a na konci války v něm byl umístěn vojenský lazaret. Teplá byla bez boje obsazena americkou armádou 6. 5. 1945.

61 Přestože se podařilo přijmout nové řeholníky, byla v roce 1950 vyhnána i česká komunita. Klášter byl v letech 1950–1978 v držení československé armády. Řeholní život byl v Teplé obnoven v roce 1990.

62 *Archivio di Pontificio Collegio Nepomuceno Řím*, Catalogus alumnorum Pontificii Collegii Bohemi Romae, rukopis 1, s. 89–127. Před odchodem německých studentů bylo ve školním roce 1937/1938 v římském Nepomucenu 48 studentů, v roce 1938/1939 jen 33 a v letech 1942–1945 klesl jejich počet na 26. Po vypuknutí druhé světové války ztratili studenti i Nepomucenum na šest let styky s vlastí a přečkali jako jeden z mála neitalských ústavů celé období ve Svatém městě. K moravským studentům JONOVÁ, Jitka: Studium moravských alumnů v Římě ve vztahu k papežské koleji Nepomucenum v první polovině 20. století. In: PARMA, Tomáš (ed.): *Česká kolej v Římě. Od Bohemica k Nepomucenu: 130 let existence české kulturní a vzdělávací instituce*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2014, s. 201–232.

63 Měly se opatřit tabulkou s nápisem *Církevní majetek. Zajištěno církevním komisařem arcibiskupského ordinariátu v Praze*.

64 Kromě různých motivů k odchodu duchovních, kterými mohl být strach z odplaty za spolupráci s nacistickým režimem, to byla pravděpodobně obava z dalšího vývoje, případně zprávy o jejich možném (nebo plánovaném) zapojení do zemědělské sklizně a podobných prací. Někteří katoličtí duchovní pracovali v továrnách, dolech nebo při odklizení troskek a rekonstrukci zničené infrastruktury.

65 NA, f. APA-ord., sign. 517-8-8, nedatované Boukalovy poznámky pořízené při monitorovací cestě v červenci 1945, s. 60.

Zlatuše Kukánová

faráři byli zatčeni a uvězněni nebo vypovězeni. Na přelomu června a července 1945 byl z Lubence vykázán tamní duchovní správce, který se vydal směrem na Drážďany (míšeňská diecéze). Zde se naštěstí podařilo uchránit majetek, na uzamčené faře zůstaly matriky, také kostel byl uzavřen a klíče uloženy na místním národním výboru. Právě tam byly při prohlídce kostela nalezeny pušky a munice.

J. Boukal si během cesty poznamenal, že při odchodu většiny obyvatel opouští místo také tamní farář. Celé rodiny, příbuzní, sousedé nebo známí se často vydávali bezcílně na cestu ke státním hranicím, během níž byli třeba i šestkrát prohlíženi a při tom jim byla odebrána většina cenností. Podle dosavadní praxe pouštěli Rusové odcházející bez problémů, zatímco Američané je často vraceli – v tom případě byli němečtí občané odesláni za hranice přes ruskou zónu. Farníci byli smířeni s tím, že budou muset odejít. Většinou žili v nejistotě, protože zatím nevěděli, kdy a kam budou transportováni. Zástupci pražského arcibiskupství si proto stěžovali na porušování lidských práv, žádali o zajištění pastorače a výuky náboženství v rodném jazyce a zajímali se o otázku „manželských předpisů“ z doby před rokem 1938. Jiní duchovní správci se „ztratili“. Odchodu se nevyhnuly ani německy mluvící sestry z různých zdravotnických ústavů. Ve snaze odtransportovat je co nejdříve docházelo k unáhleným závěrům a přehmatům, které se musely záhy napravit. Odvolané sestry alžbětinky z plicní léčebny v Kadani byly nuceny rychle se vrátit, protože se za ně nepodařilo sehnat náhradu. Řádové sestry německé národnosti byly odsunuty v letech 1946–1948 a na jejich místo nastoupily české sestry z pražského kláštera na Slupí.⁶⁶

Poměry v litoměřické diecézi, perzekuce biskupa a další excesy

Změny v litoměřické diecézi se krátce po osvobození dotkly všech vrstev světského i řeholního kléru. V oblasti s většinovým podílem německého etnika a věřících se nevyhnuly ani hierarchii vedené biskupem Antonínem Aloisem Weberem.⁶⁷ Ten si byl vědom, že pro jeho diecézi nastává nová situace, a proto se na začátku června 1945 obrátil na kapitulního vikáře pražského arcibiskupství B. Opatrného s žádostí o urychlené svolání biskupské konference do Prahy.⁶⁸ Setkání se uskutečnilo až v polovině listopadu 1945, ale Weber se jednání vzhledem k personálním změnám nezúčastnil. Bilingvního biskupa, který se snažil udržet dobré vztahy mezi českými a německými křesťany, vyzvali 16. června 1945 těsně před mší svatou v soukromé kapli dva členové Revoluční gardy, aby si připravil osobní zavazadlo a ihned nastoupil do sběrného tábora na okraji Litoměřic.⁶⁹ Po intervenci několika zástupců revolučního národního výboru se podařilo na poslední chvíli dosáhnout změny rozkazu a osvobodit ho takřka před vstupem do tábora především s ohledem na jeho postoje za okupace, věk

66 VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*, s. 284–285. V roce 1950 byl kadaňský konvent upraven jako (koncentrační) charitní domov řeholních sester.

67 RABAS, Josef: *Biskup Anton Alois Weber*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2013, s. 92–96.

68 NA, f. APA-ord., sign. 517-8-8, dopis A. A. Webera kapitulnímu vikáři B. Opatrnému č. j. 293/45 ze 4. 6. 1945, s. 20.

69 Šlo o zrušený pobočný tábor koncentračního tábora Flossenbürg.

„Rád bych byl sloužil déle“

a zdravotní stav. Litoměřický děkan Franz Steiner odešel do tábora společně s farníky. Protože se dosud nepodařilo vyhledat další informace o jeho odchodu nebo působení v diecézi, lze předpokládat, že opustil ČSR v první vlně neřízeného odsunu. Faktickou správu diecéze převzal po odstoupivším generálním vikáři Franzi Wagnerovi⁷⁰ 16. června 1945 generální vikář Josef Kuška⁷¹. Biskup Weber se stáhl do ústraní a nadále obýval rezidenci, další setrvání v úřadu vzhledem k jeho německému původu znamenalo komplikace pro ČSR i Svátý stolec a bylo častým předmětem jednání mezi československými diplomaty a zástupci Státního sekretariátu.⁷² Z odsunu byl nakonec vyňat vzhledem k věku a zdravotnímu stavu usnesením vlády z 13. září 1946.⁷³

Oběma poválečnými excesy se stali i další němečtí představitelé římskokatolické církve. Už v červnu 1945 se ocitl dvašedesátiletý farář Franz Kökert mezi sto dvaceti veřejně ponižovanými osobami na náměstí v Bílině, které byly nakonec ubity ve věznici okresního soudu a budovy bývalého Gestapa. Farář v dnes již zaniklé obci Radovesice u Bíliny, zatčený 20. června 1945 českými bezpečnostními složkami, projevoval značné sympatie Sudetoněmecké straně, a v září 1938 dokonce sloužil před kostelem v Teplicích polní mši za osvobození zatčených po povstání ordnerů a na oltář umístil obraz Adolfa Hitlera.⁷⁴

Perzekuce se dotkla i tamního řeholního kléru. Obětí masových represí na Žatecku, kdy byla většina mužů internována v kasárnách v Postoloprtech, čtyřech táborech v Žatci nebo přidělena na práci, se stal na začátku června 1945 osmapadesátiletý kvardián kapucínského konventu v Žatci Josef Maximilián Hilbert. Při návratu skupiny internovaných v Postoloprtech dne 7. června 1945 byl postižen astmatickým záchvatem. Nestačil tempu pochodu a byl zastřelen v příkopu nad Bitozevsi.⁷⁵ Provizor osekého kláštera Franz Dionys Heger a opat Eberhard Josef Harzer byli zatčeni 1. července 1945 a vězněni nejprve v Oseku, 8. srpna 1945 převezeni do věznice v Duchcově

70 RABAS, Josef: *Biskup Anton Alois Weber*, s. 93.

71 PEHR, Michal a kol.: *Cestami křesťanské politiky*, s. 151. Josef Kuška (1873–1953), vysvěcen na kněze 1896, v pastoraci – kaplan ve Vejpřtech, u sv. Trojice v Praze ve Spálené ulici a na Kladně. Farář v Kování, politicky aktivní, čestný kanovník litoměřické kolegiální kapituly 1944, generální vikář české části litoměřické diecéze. Po únoru 1948 zapojen do tajné struktury litoměřické diecéze, po uvěznění biskupa Trochty zatčen v lednu 1953, po deseti dnech vazby 25. 1. 1953 zemřel.

72 ŠMÍD, Marek: *Apostolský nuncius v Praze. Významný faktor v československo-vatikánských vztazích v letech 1920–1950*. CKD, Brno 2015, s. 240–241.

73 Pro uklidnění situace v diecézi rezignoval 23. 1. 1947 na biskupský úřad, jmenován titulárním biskupem samoským, i po jmenování biskupa Štěpána Trochty 28. 9. 1947 zůstal v biskupské rezidenci, 8. 10. 1947 se při procházce zhroutil a zranil, zemřel 12. 9. 1948 v Litoměřicích.

74 ABL, f. Konzistoř 1941–1990, personální spisy odsunutých kněží, signatura III-A-1 – Kökert; STANĚK, Tomáš: *Perzekuce 1945. Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu – srpnu 1945*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1996, s. 116; KURAL, Václav – RADVANOVSÝ, Zdeněk a kol.: *Sudety pod hákovým křížem*. Albis International, Ústí nad Labem 2002, s. XCIV.

75 NA, f. Řádový archiv kapucínů, inv. č. 163, řádová matrika započatá podle stavu členů v roce 1927, s. 60, uvádí u jména poznámku, že zemřel 7. 6. 1945 raněn mrtvicí či zastřelen na pochodů ze Žatce do Postelbergu a nazpět. STANĚK, Tomáš: *Perzekuce 1945*, s. 116, uvádí pouze smrt kapucína ze Žatce s datem úmrtí 9. 6. 1945; MATĚJKA, Pacifik: *Ne mečem a mečem, ale bezbranností lásky. 400 let kapucínů v Čechách a na Moravě*. Refugium Velehrad-Roma, Velehrad 1999, s. 36 a 50; STANĚK, Tomáš: *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Sešity ÚSD č. 41. ÚSD AV ČR, Praha 2005, s. 121–122.

Zlatuše Kukánová

a potom 14. srpna 1945 do internačního tábora v nedalekých Libkovicích. P. Dionys Heger byl po předchozím vyčerpávajícím výsledku s cílem prokázat jeho kolaboraci s nacisty odveden 15. srpna 1945 na nucené práce do uhelného dolu v Louce u Litvínova, kde ještě týž den v 58 letech zemřel.⁷⁶ Opat Harzer měl více štěstí, pracoval postupně v dole v Mariánských Radčicích, v lágrovém skladu a kanceláři velitelství a na pile v Jeníkově.⁷⁷ Mezitím se vrátil na několik týdnů do Oseka a internačního tábora v Duchcově. Od června 1946 byl v krajské věznici v Mostě. Dne 15. října 1946 byl s dalšími šesti oseckými cisterciáky německé národnosti odtransportován do Rakouska a později do bavorských klášterů. Zemřel s podlomeným zdravím 2. listopadu 1949 v Raitenhaslachu u Altöttingu ve věku 62 let.⁷⁸

Dříve než se stát začal systematicky zabývat otázkou duchovních německé národnosti, odešli někteří do sousedního Saska, jiní se pravděpodobně stali obětmi tzv. neřízeného odsunu. Několik osob bylo v polovině srpna 1945 dokonce ve vyšetřovací vazbě. Internace byly zprvu také živelné na základě udání bez předchozího řádného prošetření.⁷⁹ Některé osoby se podařilo generálnímu vikariátu dostat z vazby a pracovních táborů na základě jejich znalosti češtiny a prohlášení o nedostatku farářů v diecézi. Na podzim 1945 intervenoval J. Kuška u vojenského velitelství v Mostě za propuštění několika německých kněží z pracovního tábora v Záluží. Byl to i případ Norberta Kocholatého z baráku 27.⁸⁰ O jeho propuštění požádal biskupa Webera na konci listopadu 1945 telegraficky bratr jmenovaného Walter až z americké Philadelphie. Po několikaměsíčních jednáních a průtazích byl Kocholatý v lednu nebo únoru 1946 (přesné datum není známo) z tábora propuštěn a nastoupil nejprve jako duchovní správce ve Výsluní. I po návratu na svobodu se už jako farář v Jílovém u Podmokel potýkal s problémy. Jeho majetek byl ještě na konci srpna 1946 v Kadani a Kocholatému se z něj podařilo po dlouhých jednáních získat jen pár maličkostí (příkrývkou, dva polštáře a deset knih). Protože považoval návrat dalších věcí za zdlouhavý, navrhl ponechat je na původním místě ve prospěch přicházejících českých duchovních.⁸¹

Jednání se státní správou, omezování jurisdikce církve

V personáliích odsunutých kněží litoměřického Biskupského archivu jsou uloženy žádosti z různých míst. Výmluvně vypovídají o poměrech v diecézi. Jednotliví faráři a kaplani popisovali v dopisech generálnímu vikáři Kuškovi často nelehkou situaci ve farnostech, snahy o jejich vystěhování z bytů nebo far a existenční potíže po zastavení příjmů. Duchovním v litoměřické diecézi bylo vyplaceno poslední služné v květnu 1945, protože Zemský národní výbor (ZNV) v Praze rozhodl výnosem č. I-3c-3317/1-

76 VALASEK, Emil: *Der Kampf gegen die Priester im Sudetenland 1938 bis 1945*, s. 75, uvádí omylem jako místo úmrtí Fodina bei Wiesa.

77 Tehdy také ztroskotala snaha českého převora kláštera Zikmunda Jana Kapice, ustaveného právě Harzerem těsně před internací, o opatovu dočasnou duchovní výpomoc na faře v Jeníkově.

78 ABL, f. Konzistoř 1941-1990, personální spisy odsunutých kněží, sign. III-A-1 - Harzer.

79 NA, f. MV II-R, sign. B-300/1650, k. 7642, seznam vyhoštěných kněží ze 17. 8. 1945.

80 VALASEK, Emil: *Der Kampf gegen die Priester im Sudetenland 1938 bis 1945*, s. 100.

81 ABL, f. Konzistoř 1941-1990, personální spisy odsunutých kněží, sign. III-A-1 - Kocholatý.

„Rád bych byl sloužil déle“

1945 z 6. června 1945, že duchovní německé národnosti nemají nárok na kongruu nebo jiné služné. Řada farářů a kaplanů byla nucena žít, jak se dalo, především z almužen. I tento „pramen“ ale po transferu většiny farníků vyschl, proto se obraceli na generálního vikáře se žádostmi o pomoc.⁸² Dále informovali o tom, že podali žádost o potvrzení o národní spolehlivosti a udělení státního občanství. Žádali o rady při jednání se státní administrativou, vystavení testimoniálek⁸³ nebo celebretu⁸⁴ před opuštěním diecéze, povolení pohybu a jízdy na kole po 19. hodině za duchovními účely (např. při zaopatřování nemocných) nebo intervenci ve prospěch zadržovaných. Někteří později informovali o odchodu do internačních středisek a zařazení do transportů. Řada duchovních transportovaných především v roce 1946 se snažila udržovat alespoň minimální kontakt s diecézí, kterou opustili nebo museli opustit. Odsunutí oznamovali do „mateřských“ diecézí datum příjezdu do nových diecézí nebo místo (adresu) nového působistě. V několika případech lze v osobních spisech těchto kněží najít informace příslušných rakouských nebo německých ordinariátů, popřípadě jiných transportovaných duchovních, o úmrtí v diecézích, v nichž působili.⁸⁵

Dne 24. července 1945 uložilo ministerstvo školství a osvěty Zemskému národnímu výboru v Praze věnovat zvýšenou pozornost státní spolehlivosti a politické bezúhonnosti duchovních německé národnosti *dočasně ponechaným na svých místech*.⁸⁶ Cílem výnosu z 16. července, vydaného z podnětu Svazu národních jednot a matic, bylo revidovat církevní majetek v pohraničí a zjistit případné přechovávání loupežného českého veřejného, státního nebo soukromého majetku. Podle oběžníku ZNV v Praze adresovaného všem okresním národním výborům (ONV) a úřadům národní bezpečnosti, Magistrátu hlavního města Prahy a města Plzně z 13. srpna 1945 měl být prošetřen každý případ dočasně ponechaných duchovních německé národnosti a ohlášen s návrhem dalšího postupu příslušnému ONV. Druhá část oběžníku informovala o návrhu Svazu národních jednot a matic doplnit memorandum k oslově prezidenta republiky o jednotném řízení vnitřní kolonizace o formulaci, *aby byly farní úřady v pohraničí jako veřejné orgány vyčištěny od kněží německé národnosti, kteří byli horlivými vykonavateli režimu nacistického. Rovněž tak kláštery, z nichž mnohé byly baštami*

82 Tamtéž, sign. III-A-1 – Pietschmann, potvrzení J. Kušky pro A. Pietschmanna č. 3097 z 12. 5. 1946.

83 V takzvaných litterae testimoniales, listinách vydávaných dle kanonického práva před odchodem, byla potvrzena žadatelům doba působení v arcidiecézi nebo diecézi s uvedením míst a hodnocením výkonu služby. O jejich vydání požádali někteří faráři a kaplani s časovým předstihem, protože neznali datum zařazení do transferu. Jiní o ně naopak žádali na poslední chvíli po oznámení termínu odchodu.

84 Celebret je doporučující list ordináře, který umožňoval katolickému knězi celebrovat mši svatou mimo diecézi. Byl zpravidla vydáván duchovním, kteří se ocitli v existenčních problémech, aby si mohli přivydělat při krátkodobých pobytech mimo diecézi nebo při odchodu do zahraničí, kde neměli zajištěnu další existenci. ABL, f. Konzistoř 1941–1990, personální spisy odsunutých kněží, sign. III-A-1 – Führich, žádost Waltera Führicha litoměřické biskupské konzistoři o vydání celebretu z 23. 2. 1946.

85 Tamtéž, sign. III-A-1 – Kreuz, oznámení vídeňského arcibiskupského ordinariátu biskupskému ordinariátu v Litoměřicích č. 6917/66 z 12. 10. 1966 o úmrtí profesora ve výslužbě Adolfa Kreuze, který působil na Litoměřicku v letech 1914–1940. Kreuz požádal o propuštění z diecéze kvůli povolení odjezdu do Rakouska 17. 4. 1946, testimoniálky dostal 24. 5. 1946.

86 NA, f. MV II-R, k. 7642, sign. B-300/1650, oběžník ZNV č. I-3 c-1231-1945 z 13. 8. 1945 (s odkazem na výnos ministerstva školství a osvěty z 24. 7. 1945 – pozn. autorky).

Zlatuše Kukánová

nacismu.⁸⁷ Na výnosy státní správy, směřující k postupnému omezování práv církve a duchovních německé národnosti, potom navazovala další jednání.

Ministerstva vnitra a školství předpokládala rychlejší uskutečnění transferu těchto osob, než dovolovala realita. Argumentovala tím, že Němci dosud spravovaná benefícia lze obsadit českými kněžími i za cenu administrace několika far a značného zvětšení dosavadního farního obvodu. Především v litoměřické diecézi byl tento záměr nerealizovatelný.⁸⁸ Diecéze měla na konci listopadu 1945 rozlohu přes 9 000 km² (8 000 km² v pohraničí) a její část ležela v Krušných horách, Jizerských horách a Krkonoších. Žilo v ní 1 698 666 obyvatel, z toho 1 290 533 katolíků (v pohraničí 1 094 922 a ve zbyvajících částech diecéze 195 611).⁸⁹ V pohraniční oblasti bylo 345 far (k tomu 279 kaplanských míst) a ve vnitrozemské části diecéze 102 fary a 79 kaplanských míst, z celkového počtu samostatných duchovních správ bylo sedm devítin německých.⁹⁰ Z české části diecéze bylo možné uvolnit a přesunout jen deset kněží, přičemž jeden nebyl zdrav a další byl národním správcem církevního majetku. Dočasná výpomoc kléru ze sousedních diecézí ani odklad transferu o několik měsíců nebyly řešením.

Zasedání biskupské konference v Olomouci v listopadu 1945

O situaci věřících v poválečné Evropě a samozřejmě i v Československu se zajímal Svätý stolec. Problematiku česko-německých vztahů na osvobozeném území v prvních poválečných týdnech a měsících reflektoval papežův list z 28. srpna 1945 našemu episkopátu k 600. výročí narození sv. Jana Nepomuckého. Pius XII. v něm mimo jiné vyzvedl utrpení katolické církve za okupace a vyzval k soucitu a spravedlivému zacházení s viníky.⁹¹ K myšlence odmítnutí kolektivní viny se v listopadu 1945 přihlásil československý episkopát ve společném pastýřském listu a pamětním spisu československé vládě.⁹²

87 Tamtéž.

88 NA, f. MV II-R, k. 7642, sign. B-300/1650, dle vyjádření J. Kušky MV č. 61/g. v – 45 z 18. 8. 1945 administroval na Žatecku tamní vikář 7 far.

89 Tamtéž, informace biskupské konzistoře v Litoměřicích MV a MŠ č. j. 6986-II-4 z 30. 11. 1945, zpracovatelem podkladů informace byl s největší pravděpodobností generální vikář J. Kuška, který udělal početní chybu. V informaci uvádí celkový počet 1 295 533 katolíků, fakticky je jich o 5 000 méně. Při kontrolním přepočtu lze vyjít ze součtu katolíků a v této studii neuváženého počtu nekatolíků (408 133), který dá dohromady uvedený počet obyvatel v litoměřické diecézi, totiž 1 698 666. J. Kuška vycházel při zpracování citovaného vyjádření pro MV a MŠ z informací a přehledů sestavených na žádost pražské papežské nunciatury.

90 Tamtéž, světskému kléru v pohraničí ještě vypomáhali čtyři jezuité, dva kapucíni a dominikán, další řeholníci na území diecéze spravovali kláštery a jejich majetek. Řádové fary spravovali čtyři premonstráti, dva křižovníci, augustinián a dva cisterciáci české národnosti.

91 Český překlad papežova listu in ŠEBEK, Jaroslav: *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2013, s. 105–109; ČERNUŠÁK, Tomáš a kol.: *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*. Academia, Praha 2017, s. 378–379.

92 ŠEBEK, Jaroslav: *Od konfliktu ke smíření*. Výňatek z prvního společného pastýřského listu episkopátu o současných nejnaléhavějších otázkách československých katolíků z 14. 11. 1945, s. 110–111 a výňatek z pamětního spisu katolických biskupů vládě ČSR z 16. 11. 1945, s. 112–113.

„Rád bych byl sloužil déle“

K otázkám souvisejícím se změnou v poválečném Československu se vyjádřila dvě reprezentativní shromáždění katolických zástupců. Byly to listopadová biskupská konference katolických ordinářů a Mimořádná pracovní porada katolického duchovenstva Čech a Moravy za účasti necelých čtyř set kněží, která se konala 15. listopadu 1945 v Praze. Na olomouckém zasedání církevní hierarchie ve dnech 13.–15. listopadu 1945 reagovala konference biskupů na nedávné podněty ministerstev školství, zahraničních věcí, vnitra, spravedlnosti a dalších institucí k působení německých duchovních správců v pohraničních a jazykově smíšených farnostech. Sedmistránkový elaborát se závěry biskupské konference ministerstvu školství z 15. listopadu 1945 s průvodním dopisem, signovaným olomouckým arcibiskupem Leopoldem Prečanem a předsedou biskupských konferencí, královéhradeckým biskupem Mořicem Píchou, obsahoval kromě vyjádření k základním problémovým okruhům – platnost sňatků, vedení matrik, užívání jazyka při různých úkonech a označení úřadů a nápisů v kostelích – také několik konkrétních a velice užitečných informací.⁹³ Hierarchie se vyjádřila k uznání platnosti sňatků uzavřených před duchovními německé národnosti, o jejichž československé státní příslušnosti nebylo zatím rozhodnuto, především kvůli nedostatku českých farářů, a apelovala na urychlené vyřešení otázky státní příslušnosti a občanství německých kněží. Československé státní občanství a morální bezúhonnost byly základními podmínkami pro výkon úřadu duchovního správce. Ztráta občanství by podle platné legislativy znamenala odchod z úřadu. Pokud by farář neopustil faru dobrovolně nebo nebyl z úřadu ve stanovené „přiměřené lhůtě“ odstraněn, považoval by ji stát za uprázdněnou a úkony by obstarával jiný duchovní správce.⁹⁴ Legislativa ale nezpochybňovala platnost dosavadních sňatků uzavřených před duchovními německé národnosti, protože měli možnost požádat o vrácení předchozího československého státního občanství podle dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb.

Biskupská konference nemohla za stávající personální situace garantovat správu far českými osobami. Podle dostupných informací bylo jen v pražské arcidiecézi 64 neobsazených far a dalších 183 spravováno duchovními německé národnosti. V litoměřické diecézi bylo 75 % far německých a pro jejich správu bylo k dispozici pouze deset českých farářů. Na území olomoucké arcidiecéze se nacházelo 355 německých far a v brněnské diecézi 104. Hierarchie a církev se fakticky dostaly do neřešitelné situace. Realizace myšlenky přesunu českých duchovních z vnitrozemí do jazykově smíšených a převážně německých oblastí by znamenala vážné ohrožení relativně kon-

93 NA, f. MV II-R, 1936–1953, Praha, k. 7642, sign. B-300/1650, opis vyjádření konference katolických ordinářů ministerstvu školství k jazykové úpravě ve farnostech národnostně smíšených z 15. 11. 1945 postoupený MV č. ord. olom. 849/45 dne 5. 12. 1945.

94 *SOkA Jablonec nad Nisou*, f. Farní úřad Tanvald, Pamětní kniha kostela a farnosti tanvaldské od roku 1787, s. 287 a 289. Dne 1. 8. 1945 přišel do Horního Tanvaldu jako administrátor Adolf Pflaume, který nepožádal o československé občanství. Podle § 16 vládního nařízení č. 219/49 Sb., o hospodářském zabezpečení církví státem, se považovalo místo duchovního bez státní příslušnosti za uprázdněné. Dne 1. 8. 1950 vstoupilo v platnost vládní nařízení, že duchovní bez státního občanství nesmí nadále vykonávat službu. Krajský národní výbor Liberec sdělil A. Pflaumemu 27. 7. 1950, že považuje jeho místo za uprázdněné, proto se dal v listopadu 1950 odsunout do SRN.

Zlatuše Kukánová

solidovaných poměrů ve vnitrozemí. Katastrofální nedostatek českých farářů a možnost obsazení pohraničí českým klérem byly hlavním důvodem uznání platnosti dosavadních sňatků uzavřených před německými faráři a dalších úkonů, především vedení matrik. Kritická situace panovala v litoměřické diecézi, kde museli například snoubenci urazit z Kadaně k nejbližšímu matrikáři 35 kilometrů, ze Šluknova 60 kilometrů a odjinud z ještě větší vzdálenosti.

Uzavírání sňatků a vedení matrik bylo pouhým zlomkem vykonávaných činností, k nimž patřily zpovědi, svatě přijímání, poskytování svátostí a útěchy nemocným, kázání, křesťanská cvičení, vyučování náboženství ve školách a další styk s farníky. Z těchto důvodů nepovažovala hierarchie vyřazení německých farářů z duchovní správy za šťastné řešení a poukázala na odmítavý postoj většiny z nich k nacismu. Intervence ve prospěch dalšího setrvání v ČSR, udělení státního občanství a vyplácení zálohy na kongruový plat se opírala i o argument jejich nepostradatelnosti při obnově poválečné struktury katolické církve. S tím souvisela diskuse o užívání němčiny při bohoslužbách, protože věřící měli právo vyučování, konání modliteb a náboženských úkonů v mateřštině, což jim zaručovaly § 121 a 122 Ústavní listiny č. 126/1920 Sb.

Biskupská konference žádala ministerstvo školství s ohledem na dodržování ústavní listiny a možné nežádoucí zahraniční ohlasy o povolení přirozeného práva užívat ve styku s německými katolíky rodný jazyk. Zároveň bylo potřeba řešit otázky sňatků, ohlášek, pohřbů a bohoslužeb v národnostně smíšených oblastech. Kvůli nekompetentním zásahům státu do vnitřních církevních záležitostí bylo na řadě míst zakázáno užívat němčinu, což v praxi přinášelo vážné problémy. Podle nařízení ministerstva vnitra č. A-6448-17/5-45 z 22. května 1945 nebyly povoleny sňatky mezi osobami české a německé národnosti. Ohlášky, uzavření manželství mezi osobami německé národnosti a potvrzení jeho platnosti by však při důsledném uplatnění zákazu němčiny popřely jejich smysl, protože by se mezi německy mluvícím obyvatelstvem nepodařilo zjistit po zveřejnění ohlášek případné překážky manželství a snoubenci by během obřadu ani nemohli vyslovit souhlas s manželským svazkem. Aby se předešlo jakýmkoliv nesrovnalostem, měla se při pohřbech užívat latina. Přestože katolická církev nebyla nakloněna pronášení pohřební řeči nad rakví zesnulého, doporučovalo se nahradit ji v bilingvních oblastech modlitbou za zemřelého v jazyce pozůstalých a účastníků. V těchto farnostech se měly dle možnosti konat bohoslužby a odpolední pobožnosti pro německé věřící odděleně. Stejně mělo probíhat vyučování náboženství německých dětí ať už ve školách, v kostelech nebo na farách.

Praxe se v jednotlivých vikariátech a diecézích lišila, závisela především na rychlosti odsunu původního obyvatelstva a počtu česky mluvících farníků. Podle informací o situaci ve Šluknovském výběžku byl diametrální rozdíl v návštěvnosti ranních mší svatých. Lobendavské nedělní ranní mše pro německé obyvatelstvo, které se konaly od 8 hodin, se zúčastňovalo 600–800 věřících, zatímco české bohoslužby o půl desáté navštěvovaly zpravidla 3–5 osoby. Restrikce zaměřené proti německým duchovním a jejich farníkům v pohraničí pokračovaly. Od 1. září 1945 se například v lobendavské farní kanceláři příkazovalo výhradně české úřadování a koncem září 1945 byly poztaveny dětské mše, duchovní cvičení a promluvy.⁹⁵

„Rád bych byl sloužil déle“

Na závěr zaujalo shromáždění stanovisko k využívání jazyků při označení úřadů a u kostelních nápisů. Po 15. březnu 1939 byly na mnoha místech v pohraničí odstraněny všechny české nápisy (někde dokonce necitlivě na hrobech), sochy a obrazy slovanských světců, státní symboly a znaky (například z koruny P. Marie Svatohostýnské). Vzhledem k situaci rozhodla hierarchie o českém označení farních úřadů, používání češtiny nebo latiny na oltářích a kazatelnách a odstranění německých nápisů na klenbách kostelů, křížových cestách a podobných památkách, aniž by byla poškozena jejich umělecká hodnota. V jazykově smíšených farnostech měla být křížová cesta označena jen číslicemi bez nápisů.

Prohlášení biskupské konference k různým otázkám bylo reakcí na iniciativy ministrů školství, zahraničních věcí, vnitra, arcibiskupské konzistoře a Osídlovacího úřadu v Praze, zabývajících se ponecháním německých kněží v dosavadních působištech a jazykovou úpravou v národnostně smíšených farnostech.

Mímořádná pracovní porada katolického duchovenstva Čech a Moravy v pražském Obecním domě 15. listopadu 1945, kterou řídil tehdejší rektor pražského arcibiskupského semináře Josef Beran, se věnovala dvěma hlavními otázkám poválečné obnovy římskokatolické církve: její roli ve školství při výuce náboženství a pastorači v pohraničí. K nedostatku kléru v této oblasti se vyjádřil vikář plzeňského vikariátu pražské arcidiecéze Josef Resl, který hledal východiska z katastrofální situace především ve vyzprázdňující se litoměřické diecézi.⁹⁶ Jedním z možných řešení podle něj bylo dosídlení nejvíce ohrožených vikariátů a míst českými, respektive moravskými kněžími.⁹⁷

Postupná stabilizace poměrů, prověřování státní spolehlivosti

Od léta 1945, kdy v pohraničí došlo k postupné stabilizaci poměrů, zrušení internačních táborů a jejich přeměně na sběrná střediska pro osoby určené do transferu, byla prověřována státní spolehlivost a politická bezúhonnost německých farářů a kaplanů jako základní podmínka jejich prozatímního ponechání ve službě. Na základě příkazu Okresní správní komise v Dubé z 23. 8. 1945 se na začátku září téhož roku vyjádřil tamní okresní velitel SNB k otázce jedenácti duchovních v této oblasti.⁹⁸ Z dochovaného seznamu osob vyplývá, že se polovina z nich neprojevovala protistátně a za války se politicky neexponovala. Faráři v Liběchově Karlu Krausemu a faráři v Hošce Bedřichu Mikšovi dokonce okupanti za války vyčítali, že se vyhýbají styku s nacisty a nezúčastňují se veřejných schůzí. Přestože se dle místního šetření většina farářů nezajímala o politiku a plně se věnovala pastorači, rozhodl se prokazatelně protinacisticky orientovaný bořejovský farář Sigfried Reis z českolipského vikariátu pro dobrovolný odchod do Bavorska. Pouze jeden, a to Reimund Schneider z Horní Vidimi severně

95 *Opis Liber memorabilium parochiae Lobendaviensis ab anno 1846*, s. 19.

96 LUDVÍK, František: *České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji*, s. 65–69; dále články v *Časopisu katolického duchovenstva*, 1945, roč. 87, č. 1, s. 67 a 187–192.

97 SKLENÁŘ, Michal: „Dávám se cele k dispozici k pastorači v pohraničí.“ *Snahy o poválečnou obnovu a personální situace litoměřické diecéze po druhé světové válce v tomto čísle Securitas Imperii.*

98 *SOka Česká Lípa*, f. ONV Dubá, inv. č. 141, oznámení Okresního velitelství SNB OSK v Dubé o národní spolehlivosti a politické bezúhonnosti duchovních německé národnosti č. j. 547/45 z 5. 9. 1945.

Zlatuše Kukánová

od Mělníka, si v té době podal žádost o československé státní občanství, a proto OSK v Dubé navrhla litoměřické konzistoři zbývajících deset osob k odsunu.⁹⁹

Dle vyjádření kulturního referátu OSK v Dubé ministerstvům školství a vnitra z 15. prosince 1945 se německé fary staly *útočištěm podezřelých německých živilů*.¹⁰⁰ Navíc byli němečtí faráři označeni za zprostředkovatele písemného styku mezi místními a odsunutými Němci. V souvislosti s prohlášením o spolehlivosti a případném udělení státního občanství kritizovala OSK intervenci generálního vikáře litoměřické diecéze ve prospěch německého kléru na úkor českého. Z duchovních politického okresu Dubá byl odsunut dosavadní farář v Doksech Gustav Blaschko (13. července 1946) a farář v Oknech Josef Wagner (23. července 1946).

Častým důvodem k zamítnutí žádosti o udělení československého státního občanství německým farářům bylo vystěhování německého obyvatelstva z Československa a neschopnost naučit se česky a vykonávat tak úřad pro české věřící přicházející do opuštěného pohraničí z vnitrozemí. Se stejnými argumenty zamítla OSK v Jablonném v Podještědí v září 1945 žádost žibřidického faráře Ferdinanda Gaudla o vydání osvědčení o státní spolehlivosti a politické bezúhonnosti.¹⁰¹

Jednání se státní administrativou o důsledcích transferu kněží

Na konci roku 1945 a v prvních měsících roku následujícího pokračovala jednání o dalším osudu německých duchovních správců. Výnosem MV č. B-300/632 z 20. listopadu 1945 bylo jednotlivým konzistořím sděleno, že termín odchodu bude oznámen v dostatečném předstihu, aby mohla být včas podniknuta opatření k náhradě duchovního správce, zajištění církevního majetku a archivu. Brzy se ukázalo, že výnos se nedaří v praxi realizovat především v litoměřické diecézi. Nejčastějším důvodem stížností bylo nedodržení přiměřené lhůty přípravy na transfer, během níž měly být učiněny potřebné formální a věcné kroky. MV proto sdělilo dalším oběžníkem z 2. ledna 1946, že nemá námitky k prozatímnímu setrvání německých farářů a kaplanů, a vyžádalo si od J. Kušky přehled kněží sestavený podle správních okresů s odůvodněním odkladu jejich přesunu. Faráři německé národnosti, kteří si požádali o československé státní občanství, neměli být po jeho zamítnutí odsunováni. Ministerstvo školství odmítlo v březnu 1946 žádosti představitelů katolické církve o všeobecné ponechání kněží německé národnosti na farářích do ukončení odsunu a jejich transfer až po odchodu všech obyvatel farnosti. Nepomohly ani logické argumenty, že jako poslední by měli být transportováni lékař, zdravotnický personál a duchovní pastýř, který je správcem majetku, především nemovitostí (kostela a fary s mobiliářem) a farního archivu (kanceláře s úředními spisy a matrikami). Naopak se doporučoval jejich časný odchod za obvyklých podmínek a po předpokládaném zajištění adekvátní

99 Tamtéž, OSK Dubá litoměřické konzistoři č. j. 3770/45 ze 17. 9. 1945.

100 Tamtéž, informace OSK Dubá MŠ a MV č. j. 13968/48 z 15. 12. 1945.

101 *SoKa Česká Lípa*, f. ONV Jablonné v Podještědí, inv. č. 250, korespondence velitelství SNB Žibřidice, OSK Jablonné a biskupské konzistoře v Litoměřicích ze září 1945. Zamítnutí žádosti F. Gaudla OSK Jablonné z 13. 9. 1945 bylo oznámeno 26. 9. 1945 biskupské konzistoři, velitelství stanice SNB v Žibřidicích i samotnému faráři.

„Rád bych byl sloužil déle“

náhrady farářem české národnosti.¹⁰² Ministerstvo vnitra se obávalo odezvy českého obyvatelstva na další setrvání německého kléru, a proto požadovalo rychlý odsun. Na jeho žádost z 16. března 1946 byly sestaveny jmenné seznamy nepostradatelných kněží v budějovické a litoměřické diecézi a olomoucké arcidiecézi.¹⁰³ Ministerstvo vnitra neakceptovalo v květnu téhož roku argumenty arcibiskupské konzistoře, že po odchodu německých farářů a při nedostatku vhodných kandidátů, jimiž by odcházející nahradila, utrpí výkon matriční agendy. Na další měsíce byl totiž plánován masivní a urychlený transfer do sovětského okupačního pásma. Ministerstvo tehdy projevilo naprostou neznalost personálních poměrů, když předpokládalo náhradu německých duchovních „nedostatkovými“ řeholníky české národnosti.

Další etapa odsunu, odchod členů litoměřické kapituly

V další etapě odsunu od ledna do května 1946 směřovaly transporty s vysídlovaným obyvatelstvem do americké okupační zóny podle přesně stanovených pravidel, především počtu vypravovaných vlaků a jejich kapacity, včetně jmenných seznamů transportovaných, zajištění zdravotní služby a stravování po celou dobu cesty. Toto období znamenalo personální změnu u členů litoměřické katedrální kapituly u sv. Štěpána. Kritická situace nastala v květnu 1946 po zařazení většiny jejích německých členů do odsunu. Na základě dochované kartotéky a podrobných seznamů jednotlivých transportů ze sběrného střediska Litoměřice můžeme spolehlivě doložit, že 2. května 1946 opustili ČSR v transportu č. I (vagon č. 16)¹⁰⁴ sekretář biskupa Webera Josef Rabas¹⁰⁵, bývalý generální vikář Franz Wagner¹⁰⁶ a kanovníci litoměřické kapituly Georg Simeth, Josef Weisskopf a Georg Zischek.¹⁰⁷ Jako místo určení je u nich uveden Mnichov, kde byli katoličtí kněží ve spolupráci s tamním arcibiskupským ordinariátem přidělováni na nová působiště. S většinou litoměřických církevních hodnostářů odjížděly i jejich hospodyně, s G. Simethem jeho o dva roky mladší sestra, která mu vedla v Litoměřicích domácnost. Pěťasedmdesátiletý probošt kapituly Franz Xaver Reike¹⁰⁸ odcestoval až o čtyři měsíce později, 5. září 1946, protože se s ohledem na jeho věk uvažovalo stejně jako u biskupa Webera o vynětí z odsunu, které bylo nakonec zamítnuto.¹⁰⁹ Zatím se nepodařilo získat více informací o dalším z kanovníků,

102 NA, f. MV II-R, 1936–1953, k. 7642, informace MŠ ministerstvu vnitra č. B-29576/46-V/1 z 26. 3. 1946.

103 Tamtéž, žádost kapitulního vikáře budějovického J. Caise č. 3154 z 6. 5. 1946 s doporučením ponechat vyšebrodské cisterciály v ČSR a odložit odjezd farářů z diecéze až po ukončení transportů obyvatel.

104 *SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích*, f. Sběrné středisko Litoměřice, internační středisko Litoměřice. Každé domácnosti bylo povoleno naplnit část nákladního vagonu.

105 RABAS, Josef: *Biskup Anton Alois Weber*, s. 166. J. Rabas byl nejprve duchovním pro odsunuté Němce ve freiburské diecézi, později profesorem pastorální teologie na univerzitě ve Würzburgu.

106 Tamtéž, s. 53. F. Wagner krátce působil v diecézi Fulda a potom v bamberské diecézi, nejprve v Gössweinsteinu a poté v Bamberku.

107 Tamtéž, s. 63 a VALASEK, Emil: *Der Kampf gegen die Priester im Sudetenland 1938 bis 1945*, s. 226. Zischek se stal duchovním pastýřem pro uprchlíky v diecézi Eichstätt.

108 RABAS, Josef: *Biskup Anton Alois Weber*, s. 41.

109 Značně diskutabilní je odbornou literaturou dosud stále citovaná informace J. Macka o odsunu šesti členů litoměřické kapituly dne 5. 9. 1945. Srov. MACEK, Jaroslav: *Biskupství litoměřické. Biskupové a osudy litoměřické diecéze 1655–2005*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005, s. 125.

Zlatuše Kukánová

Johannu Ottovi, který pravděpodobně opustil republiku v prvních porevolučních týdnech, tak jako litoměřický děkan Franz Steiner.

Druhý nejstarší litoměřický kanovník německé národnosti, Eduard Schönbach-Nitsche, jmenovaný čestným kanovníkem již v roce 1923, se rozhodl zůstat a dožít na rodinném hospodářství v Petrovicích v okrese Ústí nad Labem. Přestože byl penzionován už v prosinci 1929, zapojil se okamžitě do obnovy postižené diecéze. Nejprve vypomáhal jinému knězi se správou uprázdněné fary v nedalekém Krásném Lese a po ustanovení administrátorem fary na konci roku 1945 se na ni přestěhoval. Po odchodu dalších duchovních správců v diecéze převzal v polovině roku 1946 (tzv. excurrento do z Krásného Lesa) ještě správu v Nakléřově a rodných Petrovicích na rozhraní Krušných hor a Děčínské vrchoviny. Protože se ve všech případech jednalo o doživotní kanonikát, na který žádný z kněží německé národnosti až do své smrti nerezignoval, měla kapitula pouze jednoho sídelního kanovníka, Čecha Antonína Výtvara. Kritickou situací se podařilo stabilizovat až v roce 1951 zřízením dvou nových kanonikátů pro kandidáty splňující podmínku československého státního občanství a znalosti českého jazyka.¹¹⁰ V první polovině roku 1951 se také uprázdnila místa po zemřelých E. Schönbachovi-Nitschem a F. X. Reikem¹¹¹ a o rok později po zemřelém J. Ottovi¹¹².

Biskupská konference, respektive činní biskupové a kapitulní vikáři v Čechách a na Moravě na doporučení čerstvě instalovaného papežského internuncia v Praze Mons. Saveria Rittera¹¹³ intervenovali ve prospěch odcházejících farářů a snažili se přispět k potřebné duchovní obnově německého souseda. Tuto solidární akci iniciovali už v květnu 1946 němečtí kardinálové, arcibiskup kolínský Josef Frings a mnichovský Michael von Faulhaber, kteří se obrátili na generálního vikáře pražského arcibiskupství Bohumila Opatrného¹¹⁴. V žádostech argumentovali tím, že skoro ve všech seminářích na území Německa studují také bohoslovci z Československa.¹¹⁵ Jejich sociální situace byla velice složitá, většinou pocházeli z chudých poměrů, na válkou zničeném území postrádali kromě potřebného ekonomického zázemí základní teologickou a odbornou literaturu a další studijní pomůcky. Žádost německých kardinálů podpořil u pražského ordinariátu také Adolf Kindermann,¹¹⁶ jeden z hlav-

110 ŠEBEK, Jaroslav: Osudy litoměřické kapituly v letech 1918–1945. In: *Litoměřická kapitula. 950 let od založení*, s. 127–130; PŘIBYL, Stanislav: *Právní situace litoměřické diecéze v letech 1989–2010*. Karolinum, Praha 2015, s. 41–42, 129–134 a 161–180.

111 E. Schönbach-Nitsche zemřel 13. 5. 1951 v Krásném Lese a F. X. Reike 27. 5. 1951 v Gössweinsteinu.

112 J. Otto zemřel 1. 6. 1952 v rakouském Gmündu.

113 NA, f. APA-ord., sign. 517-9-6, nota internuncia S. Rittera kapitulnímu vikáři B. Opatrnému No 1966 z 24. 6. 1946, s. 11.

114 Bohumil Opatrný (1880–1964), vysvěcen na kněze v roce 1905, kaplan v Rokycanech a u sv. Mikuláše v Praze, ve Slaném, Plzni a na Královských Vinohradech, středoškolský profesor náboženství a překladatel náboženské literatury, kanovník a konzistorní kancléř v roce 1928. V čele arcidiecéze od 23. 4. 1941 do 11. 11. 1946, tj. do nominace Josefa Berana. Viz také <http://www.cdct.cz/petera/show.php?persona=650> (citováno k 2. 4. 2018).

115 NA, f. APA-ord., sign. 517-9-6, s. 14 a 21, obsahově identické žádosti J. Fringse kapitulnímu vikáři B. Opatrnému z 13. 5. 1946, resp. M. von Faulhabera z 29. 5. 1946.

116 VALASEK, Emil: *Der Kampf gegen die Priester im Sudetenland 1938 bis 1945*, s. 94; ŠEBEK, Jaroslav: *Za Boha, národ, pořádek*. Academia – Historický ústav AV ČR, Praha 2016, s. 376. Adolf Kindermann (1899–1974), získal během studií teologie v Římě řadu přátel působících později ve vatikánských

„Rád bych byl sloužil déle“

ních zastánců nacionálního vnímání křesťanství v předválečném Československu a iniciátor demonstrativního vstupu německých seminaristů do Henleinovy strany na jaře 1938. Kindermann byl po květnové revoluci zajištěn, internován ve středisku v Modřanech a později na Hagiboru,¹¹⁷ v obou táborech zavedl pravidelnou duchovní správu pro internované Němce. Povolný nedělní pohyb mezi oběma středisky využíval k získávání informací o domnělých přehmatech české strany a bezpráví páchaném na německém obyvatelstvu. Po propuštění se stal prostředníkem mezi arcibiskupskými ordinariáty v Praze a Mnichově. Před svým odchodem do Německa se přimlouval za udělení souhlasu k vývozu knih bývalého německého bohosloveckého semináře v Dvořákové (dnes Kubelíkově) ulici č. 16 v Praze na Žižkově¹¹⁸ a dalších konviktvů pro seminaristy z Československa, kteří měli být na výslovné papežovo přání soustředěni do jednoho samostatného vzdělávacího ústavu.¹¹⁹

Pražský ordinariát postoupil tuto výzvu české a moravské hierarchii. Podpořili ji postupně všichni oslovení biskupové – brněnský Karel Skoupý a královéhradecký Mořic Pícha, olomoucký arcibiskup Leopold Prečan, budějovický kapitulní vikář Jan Cais a litoměřický generální vikář Josef Kuška.¹²⁰ V prohlášení Fondu národní obnovy v Praze požádali o svolení sbírat německé modlitební knížky, katechismy, bible, bohoslovecké spisy, příručky a zábavné knihy náboženského obsahu, které měly být po jejich dalším posouzení převezeny do Německa. Zároveň prohlásili, že pro činnost diecézí nemají a nebudou mít větší význam a další uplatnění, takže by stejně musely být zničeny, zatímco v rukou německých biskupů mohou posloužit a přispět k očekávané demokratické převýchově mladé generace. V tom viděl episkopát svůj skromný přínos k denacifikaci Německa.¹²¹ A. Kindermann se těsně před odjezdem z Prahy v létě 1946 angažoval v získávání odborné literatury pro bohoslovce a podpoře požadavku německých biskupů ohledně sbírky teologické literatury.¹²² Při různých jedná-

strukturách. Vyučoval na pražské teologické fakultě kanonické právo, autor nerealizovaného předmnichovského návrhu národnostního rozdělení diecézí. Po vysídlení z ČSR byl předním znalcem vatikánské politiky v Německu a světícím biskupem hildesheimským (1966).

- 117 ABS, f. 305, sign. 305-693-3, nedatovaná zpráva o církevním zpravodajství katolické církve a osobních poměrech čsl. duchovenstva v Praze III, s. 180.
- 118 Tamtéž, s. 80. V době vzniku samostatného pražského německého teologického semináře, zřízeného v klášteře milosrdných sester sv. Kříže v Praze XI právě z Kindermannova podnětu na jaře 1939, byl ale zrušen jezuitský bohoslovecký seminář v Bohosudově. V roce 1939 bylo v pražském semináři přibližně 200 seminaristů, brzy se však vyprázdnil, protože museli postupně narukovat a bojovat za Říši.
- 119 NA, f. APA-ord., sign. 517-9-6, žádost A. Kindermana kapitulnímu vikáři B. Opatrnému z 24. 6. 1946 byla postoupena členům biskupské konference 8. 7. 1946, s. 10.
- 120 POKORNÝ, Pavel R.: *Biskupové Čech, Moravy a Slezska po roce 1918 a jejich znaky*. Genealogická agentura, Ostrava 1992, s. 34; MALÝ, Radomír: *Katolíci ve stínu hákového kříže*. Michael s. a., Frýdek-Místek 2006, s. 103–104. J. Cais spravoval budějovickou diecézi od 3. 5. 1940 do 11. 10. 1944 a znovu po propuštění z Terezína od 1. 10. 1945 do 6. 9. 1947.
- 121 NA, f. APA-ord., sign. 517-9-6, obsáhla korespondence církevní hierarchie s arcibiskupským ordinariátem a Fondem národní obnovy v Praze z července 1946.
- 122 ABL, f. Konzistoř 1941–1990, personální spisy odsunutých kněží, sign. III-A-1 – Kindermann Johann a Kindermann Pius; VALASEK, Emil: *Der Kampf gegen die Priester im Sudetenland 1938 bis 1945*, s. 95. Kindermannův mladší sourozenec Johann (1900–1976), děkan v Doksech, se pravděpodobně nevrátil do ČSR z letní dovolené v Německu v roce 1945 a již tam zůstal a Pius (1903–1964), farář v Jiřetíně pod Jedlovou, byl pravděpodobně odsunut až v roce 1946.

Zlatuše Kukánová

ních se mu podařilo získat informace, že vývoz knih jako součásti církevního majetku nepodléhá schválení Fondu národní obnovy v Praze, nýbrž povolení Zemského národního výboru v Praze. Proto požádal Opatrného, aby se česko-moravský episkopát zasadil o co největší sbírku a záchranu německých náboženských knih. Sám odvážel při odchodu z Československa v srpnu 1946 malou knihovnu bohoslovců.¹²³

Odsun německých katolických farářů a zabezpečení opuštěných objektů

Pražský arcibiskupský ordinariát sehrál klíčovou roli při jednáních s arcibiskupským ordinariátem v Mnichově, který řídil prostřednictvím Kirchliche Hilfsstelle dislokaci odsunutých německých kněží. Díky jednáním preláta Karla Bocka z Ostrova nad Ohří, Karla Sahana z Karlových Varů a dalších v Bavorsku se dařilo od jara 1946 provádět přípravy na transfer, přijetí a rozmístění přicházejících osob.¹²⁴ Duchovní měli v Německu obsadit fary ve válkou zničených a vybombardovaných oblastech, proto pražský ordinariát podpořil jejich žádost, aby si s sebou směli odvézt zavazadlo o vyšší než povolené 50kilogramové váze. K dalšímu výkonu povolání totiž potřebovali kněžský oděv, mešní roucha, breviář, misály a odbornou teologickou literaturu, protože všeho byl ve vážně postižených oblastech nedostatek. Představitelům katolické církve bylo jasné, že je třeba zajistit po odchodu německých duchovních správců dosídlení oblastí českým národním „živlem“, jemuž měli být oporou čeští faráři. Intervenovali proto u vlády ve snaze zajistit zbylý inventář na opuštěných farách a vytvořit tak základní zázemí a podmínky pro nové duchovní správce české národnosti.¹²⁵

Vláda si byla naštěstí vědoma závažnosti problému odsunu i dosídlení, a proto na svém 33. zasedání 14. května 1946 vyhověla oběma požadavkům, tedy o povolení „nadváhy“ osobního zavazadla německých kněží a zabezpečení farního inventáře opuštěných objektů.¹²⁶ Kněží směli přibalit do zavazadel předměty, které byly jejich osobním majetkem a nebyly z drahých kovů, až do váhy 100 kilogramů, případně i vyšší.¹²⁷ Všechny oblastní pobočky Fondu národní obnovy měly ve spolupráci s příslušnými ordinariáty v Čechách a na Moravě provést soupis inventáře na německých farách a ve smyslu ustanovení ministerstva školství z 10. listopadu 1945 č. B 159.913/45-V zabránit místním nebo okresním národním výborům v disponování církevním majetkem. Dále měly zajistit vrácení majetku na německých farách před jejich obsazením českými faráři do původního stavu.¹²⁸ Příslušné bezpečnostní úřady

123 NA, f. APA-ord., sign. 517-9-6, dopis na rozloučenou A. Kindermanna B. Opatrnému z 11. 8. 1946 (den před odjezdem – pozn. autorky.), s. 97. Lze předpokládat, že šlo o knihy z bývalého německého bohosloveckého konviktu.

124 Tamtéž, sign. 517-9-3, kopie žádosti kapitulního vikáře B. Opatrného vyslanectví USA v Praze o povolení výjezdu výše jmenovaných do Mnichova z 12. 4. 1946, s. 74.

125 Tamtéž, sign. 517-9-4, kopie žádosti B. Opatrného vládě z 5. 5. 1946, s. 16.

126 Tamtéž, kopie vyjádření/oznámení úřadu předsednictva vlády B. Opatrnému č. j. 19617-II-4448/46 z 15. 5. 1946, s. 47. Tato informace byla v červnu 1946 postupně sdělena ministerstvu vnitra, národním výborům a velitelům sběrných středisek.

127 SOkA Prachatice, f. ONV Prachatice, manipulace 1945–1949, bezpečnostní referát, odsun duchovních, fasc. 103, informace MV k vybavení odsouvaných německých kněží č. B-300/4517-46-ref. B ze 17. 6. 1946 a oběžník ZNV č. 835 k odsunu německých kněží a zabezpečení far z 9. 7. 1946.

„Rád bych byl sloužil déle“

se měly ihned po odchodu německého duchovenstva postarat o nezczitelnost nemovitého i movitého majetku církevních subjektů i jednotlivců. S ohledem na poměry panující v postupně vysídlovaných oblastech lze jen těžko určit, nakolik se podařilo ochránit celistvost církevního majetku, který měl přejít do české správy.

Byl rovněž zpracován návrh odsunu německých kněží zvláštními auty a ve vagonech transportních vlaků. S povolením národního výboru mohla odjet celá farnost zvláštním nákladním autem. Bez ohledu na tuto skutečnost musel každý farář vyplnit žádost o permit (úřední povolení) a v ní uvést osobní údaje, způsob a datum odjezdu, přiložit ověřený opis dopisu příslušného ordinariátu v Německu s dobrozdáním o zajištění místa. Žádost s ofrankovanou obálkou se zpáteční adresou byla zaslána Kanceláři pro vystěhovalce v Praze, Jungmannově ulici č. 30. Po jejím vyřízení a vydání propustky si musel transportovaný farář zařídít na příslušném ONV cestovní povolení a povolení vývozu věcí dle předloženého soupisu. Těmi se prokazoval při odjezdu příslušnému národnímu výboru a při všech úředních prohlídkách. Přestože se zpočátku nepodporovalo organizování skupin známých, povolovaly úřady vypravení společné kolony deseti vozů s duchovními, popřípadě společnou cestu farníků. Auta s „vystěhovalci“ se měla hlásit k odjezdu každé dopoledne mezi 8. a 12. hodinou kromě nedělí a svátků na nádraží v Chebu nebo Domažlicích u smíšené česko-americké komise, větší kolony si měly v předstihu zajistit termín odjezdu. Kromě toho bylo nutné opatřit cestovní pas pro řidiče a dostatek pohonných hmot i na zpáteční cestu. Jednotlivá vozidla i celé kolony směřovaly do Německa, zpravidla k sídlu charity v předem uvedeném městě (např. do Řezna).¹²⁹

Pokud jde o praktické přípravy odsunu duchovních, probíhala čilá korespondence mezi ONV a příslušnými konzistory. V jižních Čechách, tedy v budějovické diecézi, se podařilo zmapovat situaci v prachatickém vikariátu, kde se v květnu 1946 jednalo o odsunu devíti německých duchovních, kteří žádali o povolení společného transferu v polovině června.¹³⁰ Ti si zvolili ze svého středu prostředníky, kteří měli vyjednat výhodnější podmínky pro cestu, váhu soukromého majetku a přístavení samostatného vagonu, případně dvou pro devět kněží a deset členů domácností. Protože většina z nich obdržela osvědčení o státní a politické spolehlivosti, neměl jejich majetek podléhat konfiskaci. Z několika dochovaných žádostí a seznamů lze získat přehled o odvážených věcech. Jednalo se o kuchyňský a pokojový nábytek (židle, stoly, příborníky, psací stůl, postele, noční stolky, pohovky, knihovničky, hodiny, kamna, zrcadla, klekátko apod.), různé domácí předměty (botníky, stojánky, ruční vozíky, koberce, bedny na dříví, uhlák i vanu),¹³¹ šatstvo, obuv, prádlo (spodní, ložní a kuchyňské), nádobí a sklo, nářadí, dále předměty k výkonu povolání (rochet, alby, mešní roucha, kleriku), teologickou literaturu, obrazy, kříže, pomůcky pro výuku ná-

128 NA, f. APA-ord., sign. 517-9-4, kopie sdělení Fondu národní obnovy přednostům oblastních poboček FNO č. j. 828/I.-gt z 9. 7. 1946, s. 49.

129 Tamtéž, kopie dokumentu Odsun německých kněží zvláštními nákladními auty, nedatováno (1946), s. 50.

130 SOKA Prachatice, f. ONV Prachatice, manipulace 1945–1949, bezpečnostní referát, odsun duchovních, fasc. 103.

131 Tamtéž, vimperský děkan Isidor Gabriel zahrnul do seznamu odvážených věcí i sáňky.

Zlatuše Kukánová

boženství, bednu potravin.¹³² ONV v Prachaticích povolilo vývoz šatstva, prádla, obuvi a dalších osobních potřeb. Zamítlo odvezení nábytku, předmětů k výkonu povolání a knih.¹³³ Okresní národní výbor v Prachaticích a místní velitelství SNB si postupně mapovaly poměry a loajalitu mezi duchovními, jejich názory a případné stížnosti na transfer. Z dochovaných pramenů je zřejmé, že dotazovaným byly pokládány podobné otázky. Například na velitelství stanice SNB ve Vimperku byl sepsán výslechový protokol s administrátorem tamního děkanského úřadu Wolfgangem Jilečkem, který 14. srpna 1946 sdělil, že němečtí duchovní neměli stížnost k provedení odsunu, protože se s nimi zacházelo slušně dle jejich postavení. Jileček hodnotil celkem pozitivně vztah tamního německého duchovenstva k Čechům, až na povahově nevyrovnaného a věčně nespokojeného administrátora z Horní Vltavice patera Pia Fischera, který měl na rozdíl od ostatních osvědčení o loajalitě a pronásledování nacisty. Prachatický děkan František Homolka vypověděl na místním ONV, že ani jemu nepřednesl žádný z odsouvaných duchovních jakoukoliv stížnost. Kriticky se vyjádřil pouze k názorům nuceně vystěhovaného katechety Rausche.¹³⁴

I v době benevolentnějšího zacházení s duchovními docházelo k nedorozuměním, která bylo třeba řešit. V roce 1942 se přestěhoval z nacisty zabraného salcburského kláštera do šumavské Lenory člen kongregace pallotiniů P. Remigius Unmüssig. Řeholníci si tehdy směli se souhlasem představených řádu vzít do nových působišť klášterní majetek. Většina z nich se vrátila do Rakouska již v roce 1945 a v Lenore zůstal jen R. Unmüssig s částí klášterního mobiliáře. Přestože vicerektor kněžského semináře v Salcburku požádal o povolení transportu těchto věcí, ONV v Prachaticích na jeho žádost včas nereagoval. Unmüssig se proto pokusil vyvézt řádový majetek přes Bavorsko do Salcburku. Byl přitom zadržen finanční stráží, předán do vazby v Písku, majetek byl zajištěn a deponován na celnici a na MNV v Českých Žlebech a Prachaticích. Bylo zabaveno harmonium, kostelní roucha, koberce, nekompletní monstrance, německé teologické knihy, stříbrné kostelní nádoby, téměř veškeré osobní oblečení, jízdní kolo a další drobnosti do domácnosti a kanceláře.¹³⁵

Náhlý přírůstek obyvatelstva v americké okupační zóně Německa brzy vyvolal potíže s ubytováním a integrací do společnosti, proto československé úřady vyhověly žádosti USA o zpomalení tempa odsunu. Během třetí etapy od června do října 1946 došlo k obnově transferu do sovětské zóny a jeho celkovému zrychlení, aby mohl skončit soustavný či systematický (organizovaný) odsun, který probíhal na pozadí závěrů Postupimské konference až do podzimu 1946. Oficiálně byl ukončen symbolicky den po výročí vzniku samostatného Československa 29. října 1946 odjezdem vlaku z Dvůrů u Karlových Varů. Protože se Američané dostali do problémů se zajištěním odpoví-

132 Tamtéž, poměrně podrobný seznam věcí z domácnosti vimperského děkana ve výslužbě Dominika Brunnera.

133 Tamtéž, vyjádření ONV kapitulu konzistoři v Českých Budějovicích č. j. 17377-8-B-300/46 ze 17. 7. 1946.

134 Tamtéž, protokol sepsaný na ONV Prachatice ve věci loajality římskokatolického duchovenstva s F. Homolkou I. 8. 1946.

135 *SOka Prachatice*, f. ONV Prachatice, manipulace 1945–1949, bezpečnostní referát, odsun duchovních, fasc. 103, žádost R. Unmüssiga ONV v Prachaticích z 13. 9. 1946.

„Rád bych byl sloužil déle“

dajících životních podmínek pro další skupiny odborníků, antifašistů a osob s dlouze prověřovaným (ne)udělením československého státního občanství, dosud vyňatých z odsunu, znovu požádali o zastavení transportů a jejich obnovení až na jaře 1947. Transfer pokračoval ještě další čtyři roky, kdy z ČSR odjízděli do obou zón rodinní příslušníci dříve odsunutých osob, což byl i případ děkana ze Smržovky Jana Wendlera z roku 1948. Důvodem podání žádosti o odchod do würzburgské diecéze, kde měl zajištěno další uplatnění, bylo vystěhování za sestrou Františkou Haluschkovou.¹³⁶

Jednání o Franzově a Remigerově odjezdu z Československa

Také A. Franzovi a J. Remigerovi se krátil pobyt v Československu. Oba byli od května 1945 internováni v objektu bývalého františkánského konventu Hájek. Jejich definitivnímu odchodu předcházela řada jednání především mezi MV a arcibiskupským ordinariátem. Ministerstvo vnitra zamítlo na konci června 1946 jejich žádosti o československé státní občanství, a proto se rozhodli opustit ČSR.¹³⁷ Místní národní výbor v Červeném Újezdě a zmocněnec pro vnitřní bezpečnost při ONV v Kladně potvrdili 21. srpna 1946, že nemají námítky proti odsunu A. Franze do Rakouska a Německa.¹³⁸ Americký konzulát mu 26. srpna vydal propustku s platností do 30. září 1946. Stejným procesem prošlo povolení k odjezdu J. Remigera.¹³⁹ Na rubu žádosti je jednoznačná poznámka: *Není námitek proti odsunu, návrat nežádoucí*. Arcibiskupský ordinariát v Mnichově vydal 29. srpna 1946 oběma jmenovaným potvrzení o nezbytné účasti na řešení církevních otázek v Bavorsku a požádal o neodkladné vystavení permitu k výjezdu.¹⁴⁰ Při obstarávání potřebných vystěhovaleckých dokladů a dalších jednáních pomáhal německým církevním hodnostářům arcibiskupský sekretář J. Boukal. Je to mimo jiné patrné z jeho rukopisu na některých žádostech a při převzetí repatriačních dokladů.

Pražský ordinariát vybavil oba odcházející doporučujícím dopisem. Informoval v něm německé ordináře o Remigerově a Franzově dosavadní činnosti, specializaci a kvalitách především při aplikaci kanonického práva v manželských záležitostech a aktivitách v charitativní oblasti.¹⁴¹ Remiger i Franz odjeli 6. září 1946 do Mnichova.¹⁴² J. Remiger byl od roku 1950 až do své smrti¹⁴³ duchovním protektorem sociálního díla Ackermann-Gemeinde.¹⁴⁴

136 *SOkA Jablonec nad Nisou*, f. ONV Jablonec, sign. W 590 – Wendler, Wendlerova žádost o dobrovolný odsun ONV Jablonec nad Nisou z 28. 9. 1948

137 *NA*, f. APA-ord., sign. 517-9-7, informace MV arcibiskupské konzistoři č. B-300/6933-46 z 9. 9. 1946, s. 36. Franzova žádost zamítnuta č. j. A-4605-31/5-46-VI-2 dne 26. 6. 1946 a Remigerova č. j. A-4605-31/5-46-VI-2. byla zamítnuta následující den 27. 6. 1946.

138 *NA*, f. PŘ II, 1941–1950, k. 2301, sign. F 1447/13, vyjádření MNV v Č. Újezdě k Franzově žádosti o cestovní povolení č. j. 2883/46 a ředitelství národní bezpečnosti v Kladně č. 95/46/Pov. z 21. 8. 1946.

139 Tamtéž, sign. R 911/1, vyjádření MNV v Č. Újezdě k Remigerově žádosti o cestovní povolení č. j. 2883/46 a ředitelství národní bezpečnosti v Kladně č. 96/46/Pov. z 21. 8. 1946.

140 *NA*, f. APA-ord., sign. 517-9-6, potvrzení generálního vikáře arcibiskupství Buchwiesera z 29. 8. 1946, s. 95–96.

141 Tamtéž, nepodepsaná kopie dopisů pražského ordinariátu všem ordinářům v Německu No 139/46 a No 140/46 z 5. 9. 1946, s. 98–99.

142 *NA*, f. APA-ord., sign. 517-9-7, nepodepsaná kopie dopisu pražského ordinariátu ministerstvu vnitra N. O. 150/46 z 9. 9. 1946, s. 19.

Závěr

Situace katolické církve a problémy s pastoračí v pohraničí byly víc než kritické. V Čechách se v souvislosti se společenskými změnami po první světové válce a vznikem samostatného státu projevil odliv věřících a s ním i menší zájem o studium teologie a kněžské povolání. Přestože faráři české národnosti museli v roce 1938 opustit Sudety, byl tento početní propad vyrovnán příchodem kněží a bohoslovců z Říše, kteří v dalších letech nahrazovali duchovní správce povolane na vojnu a uvězněné za protinacistické postoje v koncentračních táborech. Poválečné změny související s masivním transferem obyvatelstva německé národnosti nejvíce poznamenaly litoměřickou diecézi, kde podle jejího generálního vikáře připomínal faktický stav poměry v českých zemích po třicetileté válce, protože se porušila propracovaná a dosud funkční farní síť a zanikly samostatné fary, které se přeměnily na filiální kostely s omezenou možností pravidelného formování věřících.¹⁴⁵ Postupně odcházející německy mluvící obyvatelé a farníky nahrazovali převážně levicově orientovaní dosídlenci bez vztahu k novému prostředí, většinou i bez víry.¹⁴⁶

Během prvních měsíců po osvobození a při nekontrolovaném transferu a pohybu obyvatel a německých duchovních správců nebyly fary předány jejich nástupcům, takže zůstávaly zpravidla několik měsíců neobsazené. Německé katolické obyvatelstvo ztratilo záhy po květnové revoluci své zástupce v hierarchii, což mohlo u řady věřících vyvolat další ztrátu již beztak oslabených jistot, hraničících s pocitem ohrožení jejich katolické identity. Právě z tohoto důvodu bylo pro frustrované obyvatelstvo důležitým psychologickým momentem rozhodnutí některých důvěrně známých duchovních správců sdílet s nimi osud. Nedobrovolný odchod německých obyvatel, jejich farářů a kaplanů provázela nervozita a neobešel se bez stížností. Byli po dlouhá léta srostlí s prostředím a jen těžko ho opouštěli a vydávali se do nejistoty válkou zničeného Německa a Rakouska.¹⁴⁷

143 DOSKOCIL, Walter: *Johannes Nepomuk Remiger, der letzte deutsche Weihbischof in Prag*. Pressverein Volksbote, München 1964; VALASEK, Emil: *Der Kampf gegen die Priester im Sudetenland 1938 bis 1945*, s. 159–160. Remiger působil nejprve v benediktýnském klášteře Schäftlarn, devět let pak byl farářem v Buchendorfu, zemřel 21. 5. 1959 v Gautingu a byl pochován v biskupské hrobce mnichovského dómu, pohřební obřady sloužil kardinál Joseph Wendel.

144 K činnosti laické organizace Ackermann-Gemeinde, která měla zpočátku přispět ke zmírnění materiálních a duchovních útrap vysídlelců, viz BENDEL, Rainer: *Aufbruch aus dem Glauben? Katholische Heimatvertriebene in den gesellschaftlichen Transformationen der Nachkriegsjahre 1945–1965. Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands*, Bd. 34. Böhlau Verlag, Köln 2003; KRAHULCOVÁ, Zuzana: Průkopníci smíření. Vznik Ackermann-Gemeinde a počátky její činnosti v poválečném Německu. *Soudobé dějiny*, 2006, roč. 13, č. 3–4, s. 377–405.

145 NA, f. APA-ord., sign. 517-9-7, kopie materiálu J. Kušky s názvem „Pastorace v pohraničí“ z 10. 11. 1946, s. 112–114. Proto také navrhoval vatikánskému diplomatickému zástupci v ČSR Mons. R. Fornimu prohlásit litoměřickou diecézi misijním územím.

146 SOKA *Jablonec nad Nisou*, f. Farní úřad Albrechtice, Farní kronika 1920–1949, fol. 25.

147 ABL, f. Konzistoř 1941–1990, personální spisy odsunutých kněží, sign. III-A-1 Kleissl, žádost faráře v Hořeticích Josefa Kleissla biskupské konzistoři o vydání potřebných listin a finančního obnosu k plánovanému přesunu do Fuldý z 25. 8. 1946 končí slovy: *Rád bych byl sloužil déle v Litoměřické diecesi.*

„Rád bych byl sloužil déle“

Starousedlíci, kteří nemuseli z různých důvodů odejít, a ti, kteří „dosídlovali“ opuštěné oblasti po odchodu původního obyvatelstva, byli postaveni před nové úkoly, před jiný způsob života. Museli se přizpůsobit a přijmout realitu, smířit se s odchodem významných kněží a kazatelů a s kvalitativně chudším životem ve farnostech, který se rozhodně nepodobal bohatému spolkovému životu, charakteristickému pro meziválečné období. Katolická církev se nedokázala po odsunu věřících a výrazných osobností ze svého středu znovu zformovat a navázat na předchozí úspěchy, protože nebyla personálně připravena na změnu takového rozsahu. Často nemohla zajistit běžné činnosti, jakými byly pravidelné zpovědi, výuka náboženství, duchovní cvičení a přednášky. Celková změna poměrů v pohraničních oblastech hrála do karet státní moci v její snaze omezit vliv církve, protože způsobila sociální a kulturní diskontinuitu.

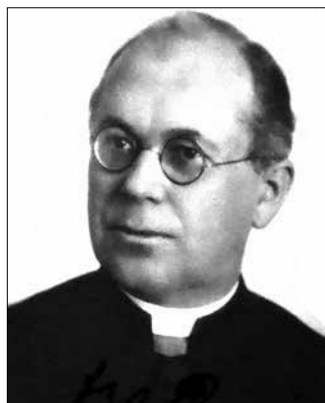
Některá místa po odchodu německých obyvatel a jejich duchovních správců postupně mizela z mapy. Z původních staveb zbyly části obvodových zdí nebo hromady sutí. Jako poslední byly v opuštěných a devastovaných obcích zpravidla likvidovány škola a kostel. Dochované dobové fotografie a pohlednice pomáhají při jejich rekonstrukci a obnovování připomínek tehdejšího života. Na mnoha zbořeništích kostelů s dochovanými zbytky hřbitovní zdi a anonymních hrobů bez náhrobních desek a nápisů jsou po roce 1989 vztýčovány díky různým iniciativám jednotlivců nebo spolků na obou stranách státních hranic dřevěné kříže, které připomínají existenci kostela, jenž byl kdysi přirozeným centrem života obce a farnosti.

Studii, v níž je zachycen a připomenut osud několika desítek z dalších stovek transferovaných duchovních, je třeba chápat jako úvodní sondu do mnohem složitější problematiky vztahu k německy mluvící menšině a římskokatolické církvi v poválečném Československu.

Fotografie Antona / Antonína Franze
z roku 1930

Zdroj: NA, f. PŘ II 1931–1940, k. 5828,
sign. F 1352/13

Fotografie Johanna / Jana Remigera
z roku 1933

Zdroj: NA, f. PŘ II 1931–1940, k. 10045,
sign. R 208/3

Zlatuše Kukánová

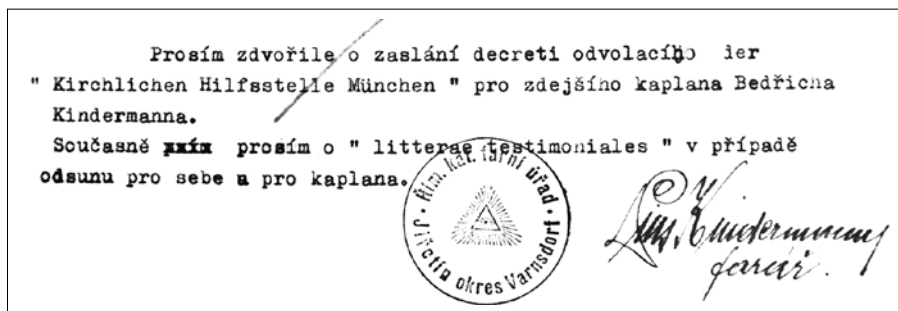
Otisk razítka farního úřadu v Mikulášovicích z roku 1943 s podpisem faráře Josefa Klause

Zdroj: Archiv Biskupství litoměřického, f. Konzistoř 1941–1990, sign. III-A-1

Otisk razítka farního úřadu ve Falknově-Kytlici z roku 1945 s podpisem faráře Wilibalda Kindermanna

Zdroj: Archiv Biskupství litoměřického, f. Konzistoř 1941–1990, sign. III-A-1

Otisk razítka farního úřadu v Jířetíně pod Jedlovou z roku 1946 s podpisem faráře Pia Kindermanna

Zdroj: Archiv Biskupství litoměřického, f. Konzistoř 1941–1990, sign. III-A-1

„Rád bych byl sloužil déle“

Na místě bývalého kostela ve Zhůří na Šumavě jsou vztyčena po obou stranách kříže umrlčí prkna, typická pro „dočasné“ ukládání zemřelých v této oblasti (pro silné mrazy nebylo možné vykopat hrob a čekalo se na příznivější počasí)

Zdroj: archiv autorky

Pohled od jihu na rekonstruovaný kostel v Neratově v Orlických horách (královéhradecká diecéze), který vyhořel na konci druhé světové války po zásahu protitankovou střelou vypálenou vojákem Rudé armády. Obec po odsunu německého obyvatelstva téměř zanikla.

Zdroj: archiv autorky